

KÍSÉRLETI SZÁMÍTÁSOK A ROMA LAKOSSÁG TERÜLETI JELLEMZŐINEK ALAKULÁSÁRA ÉS 2021-IG TÖRTÉNŐ ELŐREBECSLÉSÉRE¹

HABLICSEK LÁSZLÓ

Bevezető

Minden jel szerint a magyarországi roma népesség demográfiai jellemzői hosszabb ideje igen jelentősen különböznek az átlagostól, és ezek a különbségek eltérő népességfejlődési tendenciákban is kifejezésre jutnak. Igencsak sürgető tehát népesedési helyzetük megismerése, egy reális jövőkép felvázolása.

Miközben a fenti sommás megállapítás feltétlenül igaznak tűnik, a helyzet az, hogy nem tudjuk pontosan, kiket is illetünk a roma/cigány jelzővel Magyarországon. Nincsenek ugyanis olyan objektív ismérvek, amelyek alapján valakiről „kétséget kizáróan” el lehet dönteni: ebbe a résznépességbe tartozik vagy sem. A bizonytalanságot jelzik a különböző elnevezések is. A cigányokat Angliában *gipsy*nek nevezik, mivel egy időben Egyiptomból származónak tekintették őket (*egyptus*). A spanyolok *gitanó*t, a portugálok *ciganó*t mondanak, Franciaországban a *bohémien* (cseh) nevet adták nekik. A németalföldiek *ungern*nek, vagyis magyarnak nevezték el a cigányokat, mivel Magyarországról mentek oda. Dániában és Svédországban a *tatern* (tatárok), a finnknél *mustalainen* (fekete) volt az elnevezés a Révai Lexikon szerint.

A cigányok magukat *romának* nevezik, ami *embert* jelent. A cigányságot 1990 óta a szakirodalomban és a mindennapos életben egyaránt egyre gyakrabban „roma kisebbség”, „roma népesség” megnevezéssel illetik. Ugyanakkor a magyarországi roma kisebbségről rendelkezésre álló felmérések, statisztikai adatok szinte kivétel nélkül a „cigány” megjelölést használják. A tanulmányban leginkább a „roma” megnevezéssel élünk, és csak időnként, egymás szinonimájaként alkalmazzuk a különböző változatokat.

A roma népesség statisztikai meghatározására, a nem roma népességtől való megkülönböztetésére lényegében négy módszert alkalmaznak. Lehet szólni 1) cigány anyanyelvű népességcsoportról, 2) cigány nemzetiségű résznépességről. Ezek az információk általában csak önbevallásból származhatnak. Lehet – de

¹ A tanulmány a Szociális és Munkaügyi Minisztérium megrendelésére készült kutatásra támaszkodik. A kutatásban közreműködött Gyenei Márta és Kemény István.

csak szigorúan statisztikai célokra, egyének (hátrányos, pejoratív) megkülönböztetésére nem – valakiket cigánynak kategorizálni: 3) statisztikai adatfelvétel során a kérdezőbiztos véleménye alapján, vagy 4) az illető egyének, háztartások lakókörnyezetének véleménye alapján. A besorolás mindkét esetben történhet a kérdezettel együttműködve, vagyis rákérdezve, hogy ez számára elfogadható-e.

A négyféle adatfelvételi eljárás nem ad összehasonlítható eredményeket. Közismert, hogy a hazai cigányság létszámának közvetlen népszámlálási információk alapján történő meghatározása – mind a nemzetiség, mind a nyelvismeret alapján – problematikus. A magyarországi nemzeti, etnikai kisebbségekhez tartozók közül a cigányság nagymértékben elvesztette ősei nyelvét. A népszámlálások szerint a csak egy nyelvet beszélő cigányok anyanyelve döntően a magyar, a két vagy több nyelvet beszélők körében pedig gyakori, hogy az egyik nyelv magyar, a másik pedig annak a környező nemzetnek a nyelve, ahol ők viszonylag hosszabb időt töltöttek a magyarországi betelepülést megelőzően. A „nemzetisége” kérdésre is a „valóságosnál” jóval kevesebben jelölik meg a cigányt.

A népszámlálási bevallások problémái miatt a cenzusadatokat más, általában reprezentatív módszerű vizsgálatok, egyéb összeírások adataival együtt értékelik. Az utóbbi időben kerültek előtérbe a becslések, miután a legkülönbözőbb források összevetésével sem sikerült a hazai roma népesség demográfiai helyzetének átfogó jellemzése.

Tanulmányunkban a hazai roma népesség demográfiai jellemzőit kétféle értelmezés szerint fogjunk tárgyalni, elkülönítve a magukat roma nemzetiségűnek mondókat és a mások által romaként azonosítottakat. Vizsgálatunk célja kettős:

- a roma nemzetiségű népesség jellemzőinek vizsgálata;
- a romaként azonosított népesség jellemzőinek becslése és előreszámítása.

Nyilvánvaló, hogy a kutatás politikai hasznosulása szempontjából a második a fontosabb. Ha igazolódik az az előfeltevés, hogy a romának besorolt népesség egészében hátrányos helyzetű, akkor a roma nemzetiségű népességhez képest (amelyre nézve ez a hátrányos helyzet az elemi statisztikai mutatószámok alapján eredendően fennáll) a politikának egy jóval nagyobb, mintegy háromszor akkora népességszemponttal kell foglalkoznia.

A nyelvi-nemzetiségi roma népesség

A legutóbbi két népszámlálás feldolgozásával² a roma nemzetiségű népesség *munkaerő-kínálati* adatbázisát hoztuk létre. Ez az alábbiakat tartalmazza:

- roma nemzetiségű népesség nemek és ötéves korcsoportok (0–4, 5–9, 80–84, 85+ évesek) szerint, az 1990. és 2001. évi népszámlálás, a főváros és a megyék (20 egység), a 7 régió és Magyarország összesen;
- ugyanebben a rendszerben a korcsoportokat felbontottuk *befejezett* iskolai végzettségi szintek szerint: 8 osztálynál kevesebb, 8 osztály, szakmunkás, középiskola érettségivel, felsőfokú végzettség;
- az egyes ismérvcellákon belül további bontást végeztünk gazdasági aktivitás szerint: gazdaságilag aktív, gazdaságilag nem aktív.

A vizsgálat során nemcsak a demográfiai, hanem az iskolázottsági és aktivitási jellemzőkkel is foglalkoztunk, nemcsak a népességszámokra, hanem a komplett munkaerő-kínálatra is előrebecslést készítettünk, de jelen tanulmányban – terjedelmi okok miatt – a demográfiai tényezőkre szorítkozunk.

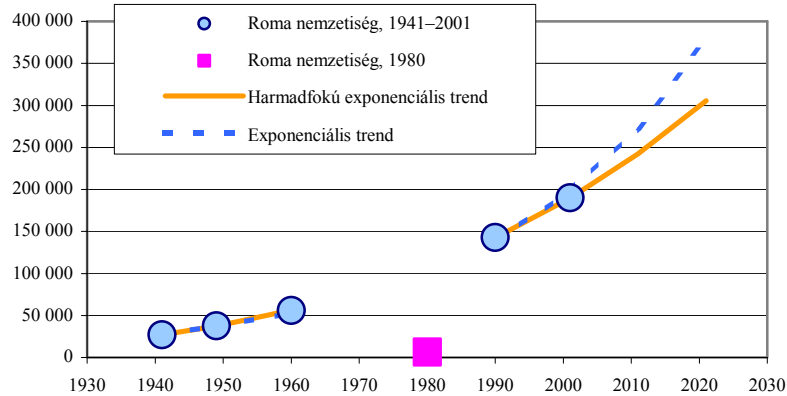
Létszámtrendek, 1941–2001

Tekintsük át visszamenőlegesen a roma/cigány nemzetiségű népesség létszámának alakulását! Ilyen kérdés 1941-től szerepelt a népszámlálásokban, és az adatsort az I. ábra mutatja be.

Eszerint a roma nemzetiségű lakosság száma 1941 és 2001 között hétszerezére nőtt. A növekedés mindazonáltal nem teljesen exponenciális, a harmadfokú trendillesztés sokkal jobb eredményeket ad (miután a paraméterek száma is több). Ha elfogadjuk, hogy jövőbeli létszám a két trend kijelölte intervallumba esik, akkor azt mondhatjuk, hogy 2011-ben 240–280 ezer fő, 2021-ben 300–380 ezer fő között lehet a magát roma nemzetiségűnek vallók száma. Az ismert hármas szorzóval tehát, ami a nemzetiségi és a besorolás szerinti roma népesség létszáma közötti arányt fejezi ki, tizenöt-húsz év múlva 900 ezer és 1 millió 100 ezer fő közötti romának kategorizált lakost becsülhetnénk!

Mitől emelkedett és emelkedhet a jövőben ilyen gyors ütemben és ilyen nagymértékben a roma nemzetiségű népesség? Világos, hogy a demográfiai tényezők (magas természetes szaporodás) adják a növekedés fő forrását, de emellett szóba kerülhet a nemzetközi vándorlás és az identitásváltás mértékének változása (emelkedése) is.

² Köszönet illeti *Czibulka Zoltánt*, a KSH Népszámlálási főosztály volt vezetőjét a kutatás támogatásáért, az adatfeldolgozások engedélyezéséért, *Pachmann Zsuzsannát*, *Szirmai Péternét* és *Váczai Barnabást* az adatfeldolgozások elvégzéséért.

A népszámlálás éve	1941	1949	1960	1980	1990	2001
A roma nemzetiségűek száma	27 033	37 598	56 121	6 404 (?)	142 683	189 984

I. A roma/cigány nemzetiségű népesség száma a népszámlálásokban, 1941–2001

The number of the Roma/gypsy population according to the population censuses, 1941–2001

A nemzetközi vándorlástól nem tekinthetünk el, hiszen a bevándorlók között lehetnek magukat romának vallók. Viszont jelenlegi ismereteink alapján az már nehezen képzelhető el, hogy az utóbbi időszakban igen nagy számú roma nemzetiségű bevándorló érkezett volna Magyarországra.

A létszámnövekedés (részleges) forrásaként sokkal inkább szóba jöhet az identitás-vállalás mértékének emelkedése. Az 1990-es években a „roma kérdés” eléggé exponálódott, hiszen a hazai cigányság kétségtelenül a rendszerváltozás (első időszakának) nagy vesztesei közé tartozik. Azt várhatjuk, hogy erősödött a romák öntudata, és 2001-ben nagyobb gyakorisággal vállalták hovatartozásukat, mint 1990-ben.

Ezzel együtt a létszámemelkedés döntő tényezője minden bizonnyal a magas természetes szaporodás.

A roma nemzetiség 1990 és 2001 közötti létszámváltozásának demográfiai elszámolása

Ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk a roma nemzetiségű népesség 1990 és 2001 közötti változásáról, kísérletet teszünk a *demográfiai elszámolásra*. Mit jelent ez? Megpróbálunk egy szokásos népesség-továbbszámítást végrehajtani,

azaz 1990-től elindulva, évről évre számba véve a változásokat, eljutni 2001-ig. Nyilvánvaló, hogy adatok híján itt csupán becslésekre hagyatkozhatunk, mégis azt várjuk, hogy ezzel az eljárással körvonalazható a roma nemzetiségű népességnek az 1990-es évekbeli népmozgalma.

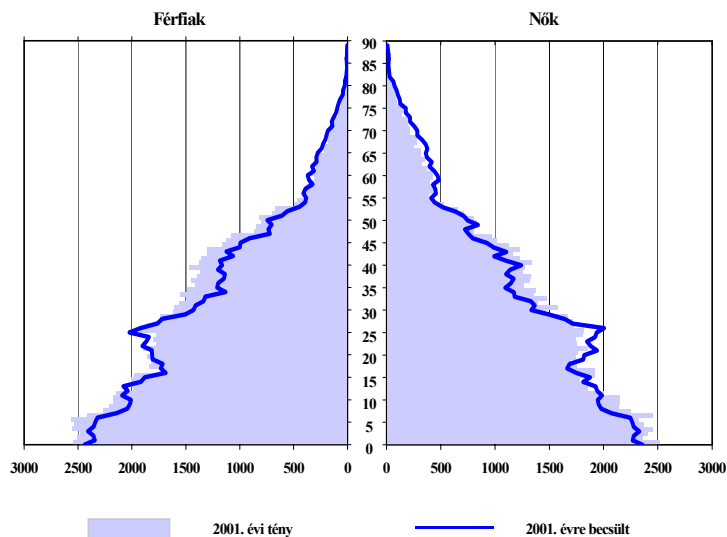
Kiindultunk az 1990. évi, nemek, továbbá életkor szerint bontott roma nemzetiségű népességből. Feltételeztük az alábbiakat:

- 1) A roma nemzetiségű népesség számát a termékenység és a halandóság, valamint az életkor előrehaladása, egyszóval a természetes reprodukció módosítja.
- 2) A termékenység korprofilja azonos az 1954. évi magyarországi országos korprofillal, miután a második világháború után ebben az évben volt a legmagasabb a termékenység szintje (2,98 átlagos gyermekszám), tehát vélhetően ekkor volt legközelebb a roma nemzetiségű népesség 1990. évi átlagos gyermekszámához (a népszámlálás szerint 3,0 felett).
- 3) A halandóság korprofilja az 1990. évi magyarországi országos korprofillal egyezik meg, a roma nemzetiségű népesség halandósága ettől hatványmódszer szerint tér el (a roma nemzetiségű lakosság halandóságának hatása arányos a teljes népességével).
- 4) A 11 éven aluliak 2001. évi létszámát a feltételezett termékenység és halandóság mellett befolyásolja a 11–49 éves nők számának népszámlálási különözete is. Ezt úgy kapjuk, hogy az 1990-ben x éveseket a feltételezett halandósággal továbbszámítjuk 2001-ig, amikor $x+11$ évesek lesznek, és vesszük a 2001. évi népszámlálásban $x+11$ évesektől való eltérést. Ez egy olyan létszámtöbblet, illetve -hiány, ami a vándorlásra, illetve az önbevallás mértékének módosulására vezethető vissza (ha egyébként a népszámlálási adatok pontosak). A 11–49 éves nők így kalkulált létszámtöbblete azonban a 11 éven aluliaknál is megjelenik létszámtöbbletként, feltételezve, hogy bevándorlás esetén a gyermekeikkel együtt költöztek, illetve, hogy a szülők identitásváltozása a gyermekekre is kihatott. Létszámhiánynál az okfejtés fordított. Ez az elgondolás segít bennünket ahhoz, hogy a 2001-ben 11 éven aluli kohorszok születésszámát és ebből a roma nők termékenységét pontosabban becsüljük.
- 5) A termékenység és a halandóság szintje e feltételek mentén úgy alakul, hogy a 2001. évi népszámlálás során összeírt roma nemzetiségű népesség életkor szerint bontott létszámait a lehető legkevésbé térjenek el az 1990. évtől továbbszámított létszámoktól.
- 6) A roma nemzetiség megvállása elegendően állandó egy ilyen elszámoláshoz.

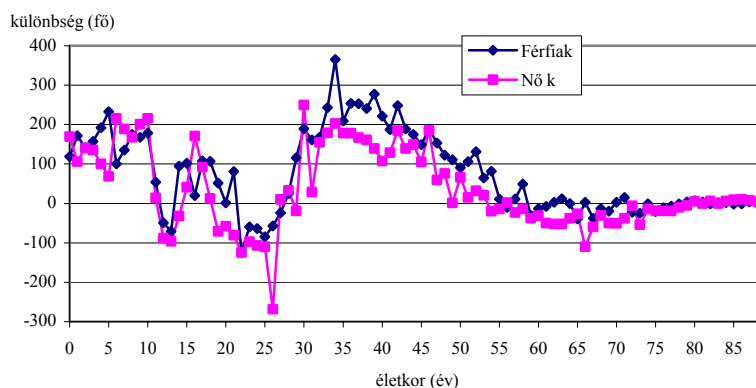
Az optimalizációs feladatot közelítéssel oldottuk meg, és ebben a grafikus „mérlegelés” is szerepet kapott. Az eredmények a következők:

- I. A roma nemzetiségű népesség átlagtermékenysége az 1990-es évek folyamán 3,12, mintha 100 nő átlagosan 312 gyermeket vállalna élete során. A termékenység az 1990-es évek során csökkent, de változatlanul igen magas szintű. Az 1990. évi 3,4-hez képest a 2001. évi becült érték 2,9. Összehasonlításként az országos mutatók: 1990-ben 1,9, 2001-ben 1,3.
- II. A roma nemzetiségű férfiak születéskor várható átlagos élettartama az 1990-es évek átlagában 58,8 év, a nőké 67,5 év. A halandóság az 1990-es években a feltételezés szerint javul, a várható élettartam 2001 folyamán mintegy 63,6 és 71,3 év. A megfelelő országos értékek 2001-ben 68,2 és 76,5 év.
- III. Az 1990. évtől 2001-ig továbbszámított (zárt) népesség létszáma 9600 fővel, 5,0 százalékkal kisebb a 2001. évi népszámlálás szerinti népességnél. A különbség oka az identitásváltásban és a nemzetközi vándorlásban keresendő. A kormegoszlás alapján úgy véljük, hogy a roma nemzetiségű népességben (nemzetközi) bevándorlási többlet (is) keletkezett az elmúlt évtizedben.
- IV. A roma nemzetiségű népesség mindennek alapján az elmúlt évtizedben kismértékben idősödött. Az átlagos kor 1990 elején 23,0, 2001 elején 24,5 év. Az idősödés viszont alig kimutatható az idősök arányában, ugyanis a 60+ évesek aránya 1990-ben 4,3%, 2001-ben 4,4%. A megfelelő országos érték az átlagos korok tekintetében 1990-ben 37,3 év, 2001-ben 39,2 év, illetve a 60+ évesek arányában 1990-ben 18,9 százalék, 2001-ben 20,4 százalék.

Megállapításainkat két ábrával támasztjuk alá. A II. ábrán látható, hogy a 2001. évi tényleges és az általunk 1990-től továbbszámított népesség korfája milyen jól illeszkedik egymáshoz. A III. ábrán pedig azt vehetjük észre, hogy a kétféle népesség különbsége a nemzetközi vándorláshoz köthető korprofil mutat.

II. A 2001. évi népszámlálás szerinti és az 1990-től 2001-ig a természetes népmozgalommal továbbszámított roma nemzetiségű népesség korfája
 Age pyramid of the Roma ethnic group according to the 2001 census data and calculated on the basis of the natural population movement between 1990 and 2001

III. A 2001. évi népszámlálási és az 1990-től 2001-ig továbbszámított roma nemzetiségű népesség különbsége nemek és életkor szerint
 The difference by sex and age between the 2001 census Roma population and the estimated Roma population (on the basis of the natural population movement of the period 1990–2001)

A roma nemzetiségű népesség 1990–2001 közötti változásának területi elszámolása

Az országos szintű továbbszámítás mintájára elkészítettük a roma nemzetiségű népesség területi (megyei és régiós) demográfiai elszámolását is az 1990. évi és a 2001. évi népszámlálás közötti időszakra. Ehhez ugyanazokat a peremfeltételeket alkalmaztuk, mind a termékenységi korprofil, mind a bázishalandóságot tekintve. A legfiatalabbak (0–10 évesek) vándorlási és identitásvállalási egyenlegét is az országos dimenziónál használt módszerrel, vagyis a szülőképes korú nők vándorlási és identitásvállalási egyenlegéből számítottuk (az életben lévő gyermekek számának becslésével). Felesleges hangsúlyozni, hogy ezek közelítő számítások, hiszen például a vándorló roma nemzetiségű népességről, annak demográfiai paramétereiről szinte semmit sem tudunk.

További probléma, hogy egyes megyék esetében a létszámok már igen alacsonyak és ezért jelentős mértékben ingadoznak, így kevésbé alkalmasak a koréves elszámolás céljára. Ezzel együtt úgy véljük, hogy a demográfiai elszámolás megfelelően közelítheti a tényleges változásokat, az abból nyerhető termékenységi és halandósági jellemzőkkel együtt. Ezt jelzi, hogy a közvetlen országos becslések és a régiós, valamint a megyei becslésekből összesített országos számok között igen jó az egyezés.

A népszámlálási adatok területi elszámolása néhány igen meglepő eredményt szolgáltat.

- 1) *Nagymértékű változatosság jellemzi a népességnek az 1990-es évekbeli alakulását.* A magát roma nemzetiségűnek valló lakosság száma Vas megyében csökkent (15,5 százalékkal), a többi megyében emelkedett. Abszolút számban kiemelkedő Borsod-Abaúj-Zemplén megye 14 ezer fős növekedéssel. A roma népesség arányát tekintve a létszámváltozás 60 százalékot is meghaladta Pest, Tolna és Komárom-Esztergom megyében. A régiókat tekintve a létszámemelkedés számszerűleg Észak-Magyarországon a legtöbb (21 ezer fő), a legintenzívebb (59 százalékos) pedig Közép-Magyarországon.
- 2) *Az országos létszámváltozás döntő tényezője a természetes szaporodás, de ez területileg differenciáltan érvényesül.* Közép-Magyarországon az egyéb változás (vándorlás és identitásvállalás) jóval nagyobb szerepet játszik, mint a természetes szaporodás, Közép- és Dél-Dunántúlon nagyjából ugyanakkorát. Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön, részben a Dél-Alföldön nagyon jelentős az elveszületési többlet.
- 3) *Feltehetőleg igen jelentős a roma nemzetiségű lakosság vándorlása.* Külföldről történő bevándorlással és kelet-nyugat irányú belső vándorlással egyaránt számolhatunk. A két tényező együttes hatása akár a felét is kiteheti a természetes szaporodásnak és harmadát az összes változásnak.

1. A magát roma nemzetiségűnek valló népesség létszámváltozása és annak becsült összetevői 1990 és 2001 között
The changes in the number of the population having declared themselves Roma and the estimated components of the changes, 1990–2001

Terület	Népszámlálás szerinti létszám		Természetes szaporodás, 1990–2001		Egyéb változás, 1990–2001		Összes változás, 1990–2001	
	1990	2001	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Budapest	8 123	12 266	1 371	16,9	2 772	34,1	4 143	51,0
Közép-Magyarország	14 788	23 518	3 265	22,1	5 465	37,0	8 730	59,0
Közép-Dunántúl	5 718	8 142	1 281	22,4	1 143	20,0	2 424	42,4
Nyugat-Dunántúl	6 131	6 788	1 090	17,8	-433	-7,1	657	10,7
Dél-Dunántúl	18 114	22 723	2 399	13,2	2 210	12,2	4 609	25,4
Észak-Magyarország	45 959	66 827	15 564	33,9	5 304	11,5	20 868	45,4
Észak-Alföld	41 665	48 127	11 950	28,7	-5 488	-13,2	6 462	15,5
Dél-Alföld	10 308	13 859	2 161	21,0	1 390	13,5	3 551	34,4
Magyarország összesen, régiókból számítva	142 683	189 984	37 710	26,4	9 591	6,7	47 301	33,2

- 4) *Alapvetőnek minősülő termékenységi különbségek látszanak.* Keletről nyugatra, északról délre haladva a termékenység mértéke erősen változik. Észak-Magyarországon becsültük a legmagasabb gyermekszámot, a termékenység szintje 3,5 és 4,0 között van, és alig csökkent az 1990-es években. A régió belül Borsod-Abaúj-Zemplén megyében kiugróan magas az átlagos gyermekszám: 4,0 feletti. Az európai országokban *szokatlan* 3,0 feletti gyermekszámot mutatja a hazai roma nemzetiségű népesség *egésze*, azon belül különösen az észak-magyarországi, észak-alföldi régió, azokon belül minden megye, továbbá Békés és Pest megye is (2. tábla).

*2. A magát roma nemzetiségűnek valló népesség (becsült)
termékenysége és halandósága*
*The (estimated) fertility and mortality of the population having declared
themselves Roma*

Terület	Teljes termékenység (átlagos gyermekszám)		Születéskor várható élettartam, 1990–2000		
	1990–2000	1990–2000, vándorlási korrekció nélkül	férfiak	nők	együtt
Budapest	2,09	2,81	64,2	73,4	68,7
Közép-Magyarország	2,59	3,44	63,5	72,9	68,1
Közép-Dunántúl	2,58	2,97	63,7	66,5	65,1
Nyugat-Dunántúl	2,33	2,28	57,8	66,3	62,0
Dél-Dunántúl	2,07	2,39	60,7	66,1	63,4
Észak-Magyarország	3,76	4,13	60,9	69,4	65,1
Észak-Alföld	3,44	3,20	56,9	61,4	59,1
Dél-Alföld	2,73	3,01	61,4	65,9	63,6
Magyarország összesen, régiókból számolva	3,12	3,35	59,9	67,5	63,6

- 5) *Jellegzetes eltérések mutatkoznak a korösszetételben. A fiatalok aránya igen magas, országosan 51% feletti, a középkorosztályok aránya 44%, az időseké 5% volt 1990-ben. 11 évvel később a megfelelő arányok 45, 50 és 5%-ra változtak, tehát a résznépesség úgy idősödött, hogy az idősek aránya lényegében nem változott. A lassú gyermekszámcsökkenés hatására a korfa súlypontja fokozatosan áttevődik az aktív korosztályokra. Ennek a folyamatnak azonban igen nagyok a területi különbségei. A fiatalok arányvesztése helyenként hatalmas (mint Győr-Moson-Sopronban, de általában a Dunántúlon), helyenként alig számottevő (mint Borsod-Abaúj-Zemplénben, és általában az északi és keleti országrészben) (3. tábla).*

3. A magát roma nemzetiségűnek valló népesség korösszetétele főbb korcsoportok szerint, 1990 és 2001 (százalék)

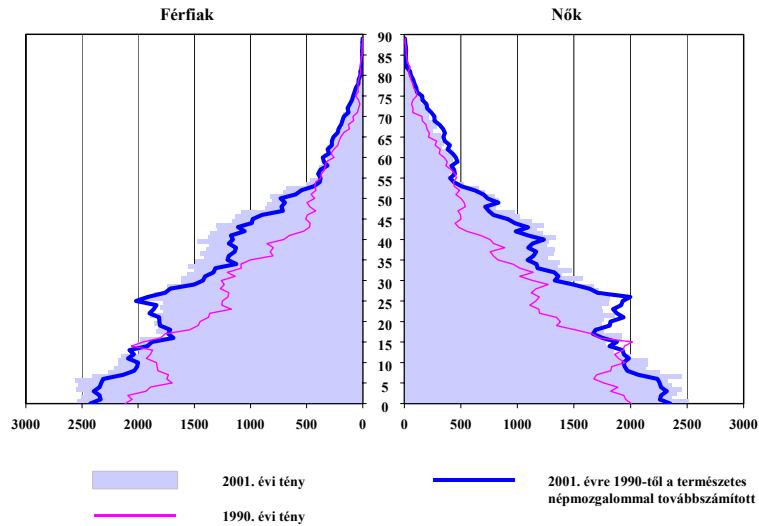
Age structure of the population having declared themselves Roma by broad age groups, 1990 and 2001 (%)

Terület	0–19 évesek aránya		20–59 évesek aránya		60+ évesek aránya	
	1990	2001	1990	2001	1990	2001
Budapest	43,6	35,7	53,7	60,6	2,6	3,7
Közép-Magyarország	47,6	40,2	49,2	56,0	3,2	3,8
Közép-Dunántúl	54,7	42,2	41,5	54,0	3,8	3,8
Nyugat-Dunántúl	52,3	40,3	43,7	54,7	4,0	5,0
Dél-Dunántúl	45,7	36,1	49,0	57,9	5,3	6,0
Észak-Magyarország	51,9	48,7	43,7	46,8	4,4	4,5
Észak-Alföld	54,6	49,2	41,1	46,9	4,4	3,9
Dél-Alföld	49,0	42,2	46,5	53,6	4,4	4,2
Magyarország összesen	51,4	45,2	44,3	50,4	4,3	4,4

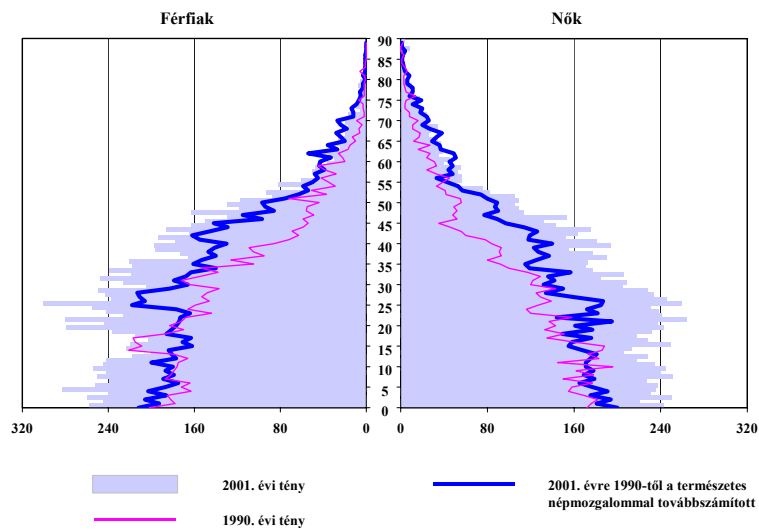
A IV–XI. ábrák a részletes korpíramisokat mutatják be, az 1990. és a 2001. évi népszámlálásból származók mellett felhasználva az 1990–2001 közötti demográfiai elszámolásunk adatsorát is.

Az V. ábrán megfigyelhető, hogy Közép-Magyarország régióban jelentős a roma nemzetiségűek bevándorlási többlete, amit ha nem vettünk volna figyelembe, akkor 2,6 helyett 3,4-es gyermekszámot becsültünk volna. A X. ábrán figyelmet érdemel az észak-alföldi romák elvándorlásból eredő mínusza; ezzel nem kalkulálva a gyermekszámot a reálisabb 3,4 helyett 3,2-nek vettük volna (2. tábla, kétféle teljes termékenységi arányszám).

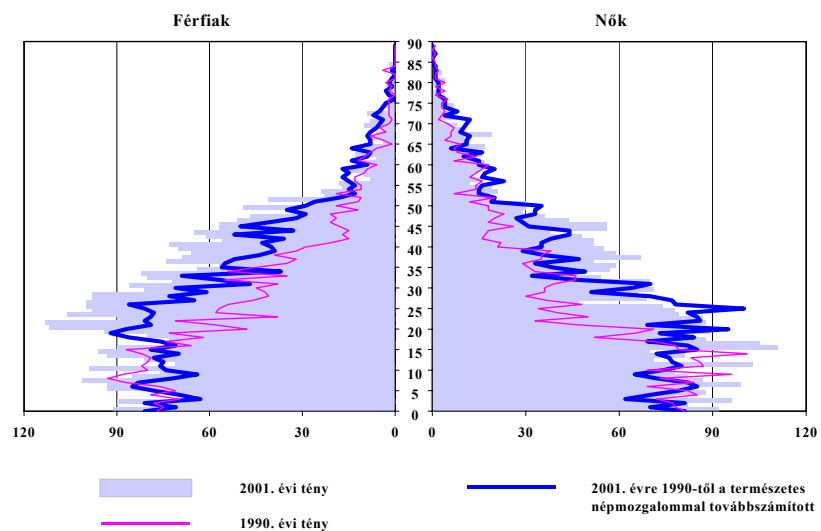
Vessük össze az 1990-re és a 2001-re vonatkozó ábrát: a korfa fiatal szegmensének újbóli „kidudorodásában” az észak-magyarországi termékenységi csúcs hatása, továbbá a dél-dunántúli gyermekszámcsökkenés mutatkozik meg (VIII. és IX. ábra).

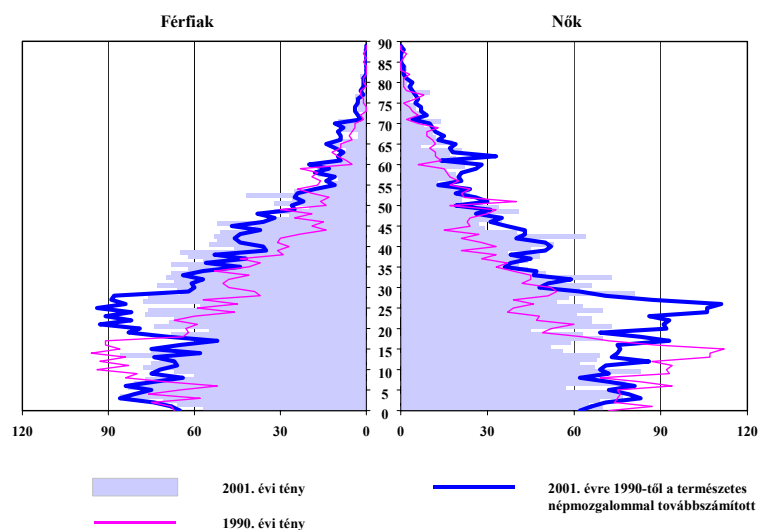
*IV. A roma nemzetiségű népesség korpiramisa, 1990 és 2001
Magyarország összesen (fő)
Age pyramid of the Roma ethnic group, 1990 and 2001, Hungary
(population number)*

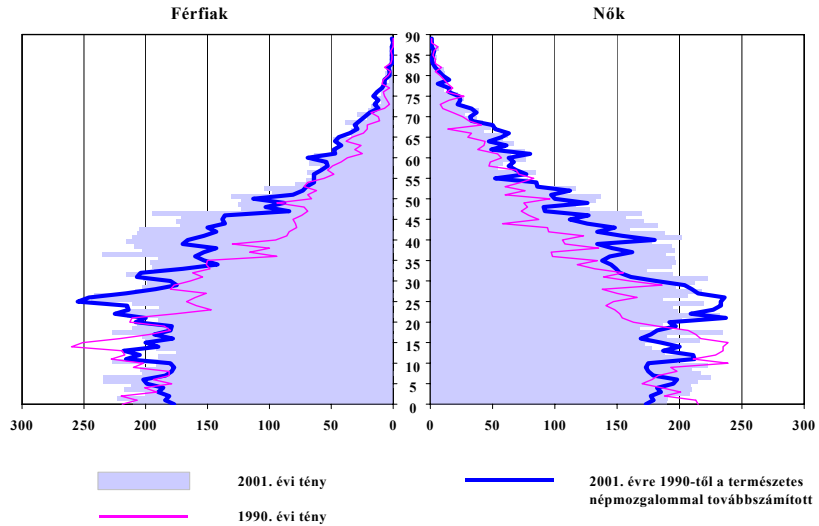
*V. A roma nemzetiségű népesség korpiramisa, 1990 és 2001
Közép-Magyarország (fő)
Age pyramid of the Roma ethnic group, 1990 and 2001, Central Hungary
(population number)*

VI. A roma nemzetiségű népesség korpiramisa, 1990 és 2001
 Közép-Dunántúl (fő)
 Age pyramid of the Roma ethnic group, 1990 and 2001, Central Transdanubia
 (population number)

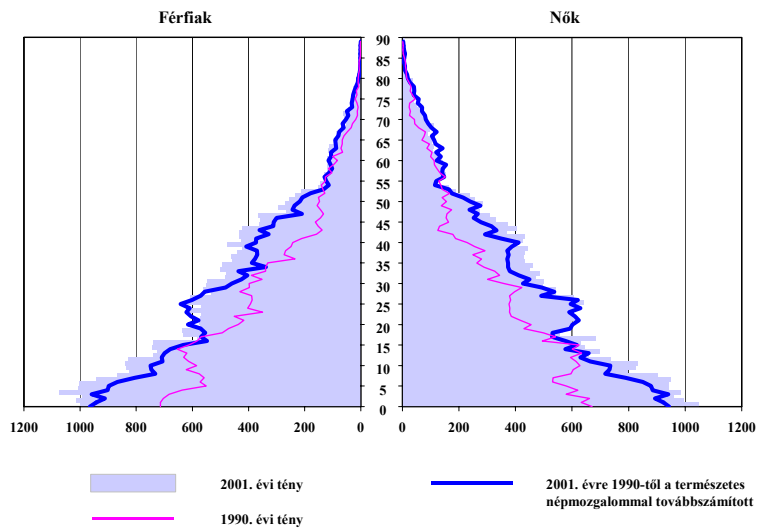

VII. A roma nemzetiségű népesség korpiramisa, 1990 és 2001
 Nyugat-Dunántúl (fő)
 Age pyramid of the Roma ethnic group, 1990 and 2001, Western Transdanubia
 (population number)

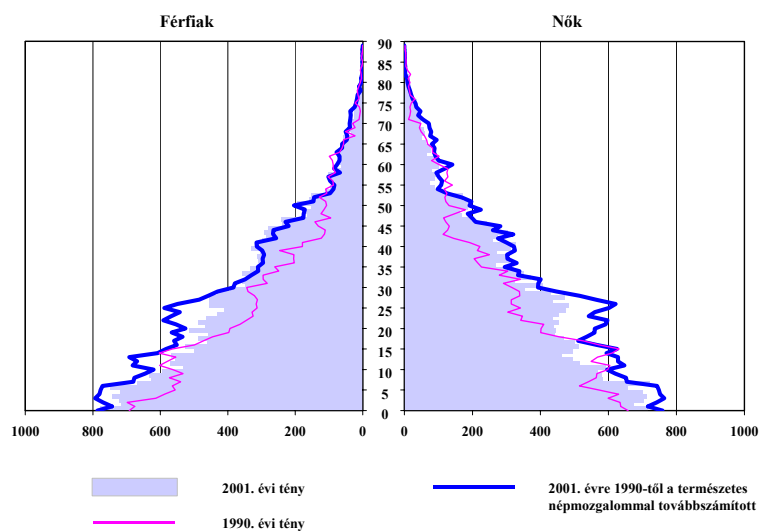
*VIII. A roma nemzetiségű népesség korpiramisa, 1990 és 2001
Dél-Dunántúl (fő)*

*Age pyramid of the Roma ethnic group, 1990 and 2001,
Southern Transdanubia (population number)*

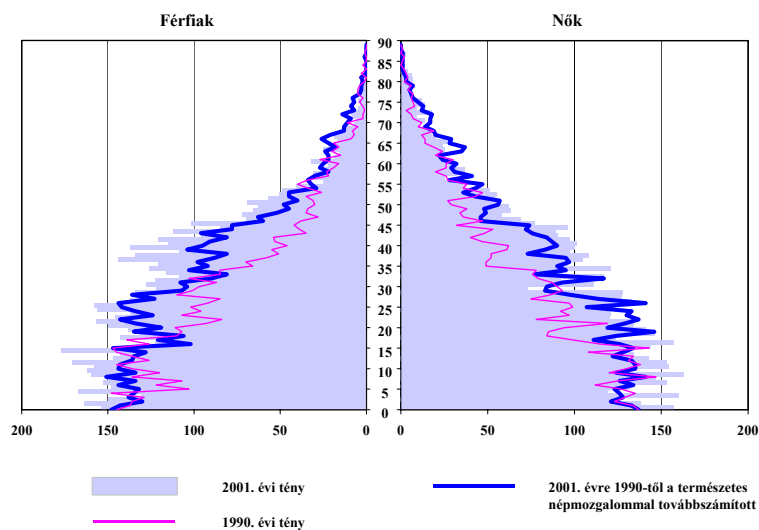

*IX. A roma nemzetiségű népesség korpiramisa, 1990 és 2001
Észak-Magyarország (fő)*

*Age pyramid of the Roma ethnic group, 1990 and 2001, Northern Hungary
(population number)*

*X. A roma nemzetiségű népesség korpiramisa, 1990 és 2001
Észak-Alföld (fő)*
Age pyramid of the Roma ethnic group, 1990 and 2001, Northern Plain
(population number)

*XI. A roma nemzetiségű népesség korpiramisa, 1990 és 2001
Dél-Alföld (fő)*
Age pyramid of the Roma ethnic group, 1990 and 2001, Southern Plain
(population number)

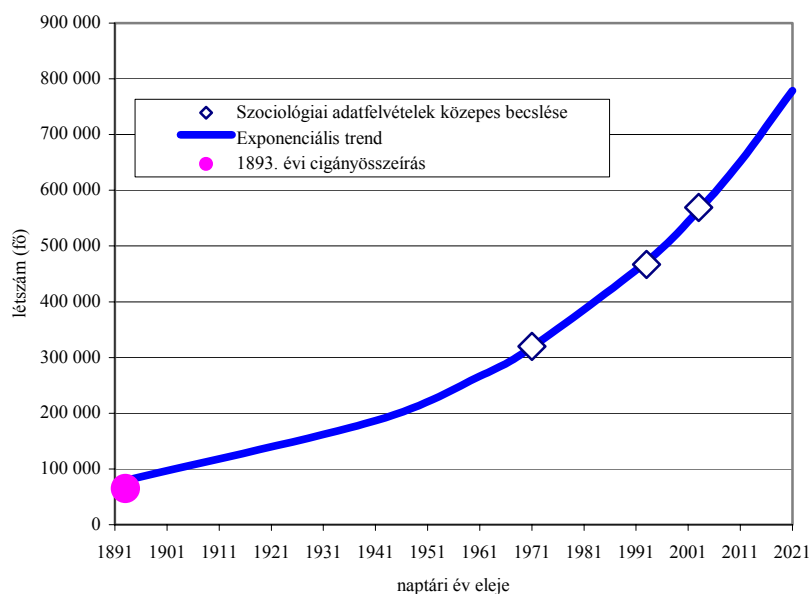
A szociológiai (besorolás szerinti) roma népesség

A roma nemzetiségű népesség, ahogy az az előző fejezetből markánsan kitűnik, számos tekintetben igencsak eltérő jellemzőkkel bír, mint a népesség többi része. Ezek a paraméterek hátrányos, sőt halmozottan hátrányos helyzetre utalnak, indokolt tehát kiterjeszteni a számbavételt annak a résznépességnek az egészére, amely körében ezek a sajátosságok fennállnak, *függetlenül attól, hogy milyen nemzetiségűnek vallja önmagát*. Miután nincsenek olyan objektív ismervek, amelyekkel a cigány voltot azonosítani tudnánk, sőt ilyenek keresése, definiálása, netán alkalmazása nem is kívánatos, ezért szubjektív besoroláshoz kell folyamodnunk. Ezt tettük akkor is, amikor az egyénektől a nemzetiségük felől tudakozódtunk, és tesszük akkor is, amikor a különböző empirikus adatfelvételek során másoktól kérdezzük, hogy az illető személy besorolható-e a roma népességbe vagy sem. A különbség nem jelentéktelen: ahogy erre már utaltunk, mintegy háromszor annyian vannak a romának tekintett személyek, mint azok, akik ilyen nemzetiségűnek vallják magukat.

A környezet véleményének számbavételekor, a kutatás jellegéből adódóan, a besorolást különböző személyek, szervezetek végezhetik: vagy a kérdezőbiztosok, vagy az adatfelvételi minta összeállításában segédkező kisebbségi önkormányzatok, pedagógusok, egészségügyi dolgozók, önkormányzati tisztviselők, vagyis az interjúalany szűkebb-tágabb (lakó)környezete. A roma népesség jellemzőinek meghatározására szolgáló (reprezentatív) szociológiai adatfelvételek olyan lakossági megkeresések, amelyek során komplex környezeti azonosítás történik. Ilyen ismert adatfelvételek az 1971-es, az 1993-as és a 2003-as, *Kemény István* és társai nevéhez fűződő vizsgálatok. A továbbiakban szociológiai adatfelvételeknek ezt a három reprezentatív vizsgálatot nevezzük. Megismételjük, hogy az adatfelvételek elsődleges célja a lakókönyv által romának tekintett lakosság létszámának, szociodemográfiai jellemzőinek becslése.

A roma népesség száma a szociológiai adatfelvételekben

A szociológiai adatfelvételek által kimutatott roma népesség létszáma jóval több, mint a magukat roma nemzetiségűnek vallóké. Az előbbiek közepes becslése szerint 1971-ben 320 000, 1993-ban 467 000, 2003-ban 569 000 roma élt az országban. A növekedés üteme gyakorlatilag exponenciálisnak mondható, mint azt a következő ábra mutatja.

*XII. A roma népesség száma a szociológiai adatfelvételekben, 1971–2003
Exponenciális trend és az 1893. évi cigányösszeírás adata
Roma population size according to the sociological surveys, 1971–2003
Exponential trend and the data of the 1893 gypsy census*

Az ábra kommentálásra érdemes. Így figyeljünk fel arra, hogy az 1971–2003 közötti létszámbebecslésekre illesztett trend egészen a 19. század végéig visszamenően helytálló, hiszen az 1893. évi országos cigányösszeírás adatát is csaknem pontosan reprodukálja.

Ha összehasonlítjuk az I. és a XII. ábrát, akkor a trendfüggvények segítségével képet alkothatunk a besorolás szerinti roma lakosság és a roma nemzetiségű résznépesség egymáshoz viszonyított arányáról, annak változásáról is.

*4. A roma népesség száma azonosítási koncepciók szerint
Roma population size by the principle of their identification*

Koncepció	1941	1949	1960	1980	1990	2001
Nemzetiség, a népszámlálások szerint	27 033	37 598	56 121	6 404	142 683	189 984
Besorolás, az exponenciális trend alapján	186 639	215 295	262 016	374 461	447 659	544 805
A besorolás szerinti és a nemzetiségi népesség aránya	6,9	5,7	4,7		3,1	2,9

A táblázat szerint fokozatosan csökken a különbség az eltérő alapon azonosított roma népesség létszáma között, hiszen az 1941. évi csaknem hétszeres szorzó már 3,0 alá süllyedt. Itt azonban vissza kell utalnunk a roma nemzetiségű népesség demográfiai elszámolására, amelynek során bevándorlásra utaló jeleket is találtunk. A minősített és a nemzetiségi népesség aránya, ha leszámítanánk a romák feltételezett bevándorlási többletét, kisebb mértékben csökkent volna az 1990-es évek folyamán (3,1-ről nem 2,9-re, hanem csak 3,0-re). *Ezzel együtt is fennáll egy olyan lehetőség, hogy a nemzetiségi népesség gyorsabban emelkedik, mint a besorolás szerinti, és ez is szerepet játszik a két adat közeledésében, még ha a különbség csökkenésének határai is vannak.*

A besorolás szerinti roma népesség korösszetételének becslése

Az 1993. és a 2003. évi szociológiai adatfelvétel mintájából származtatott becsült korösszetételt és a létszámadatokat tartalmazza az 5. és 6. táblázat. (Összehasonlításként a nemzetiségi roma népesség korösszetételét is feltüntettük.)

Tendenciájában is szembevetendő eltérések jelentkeztek a nemzetiségi és a besorolás szerinti roma népesség korstruktúrájában. Az előbbi a '90-es évtized elején némileg *fiatalabb*, az átlagos kor 23,5 év az 1990. évi népszámlálás és 25,2 év az 1993. évi szociológiai felvétel szerint. Az évtized végén a reláció fordított: a nemzetiségi népesség az *idősebb*, az átlagos kor 2001-ben 25,1, míg 2003-ban 24,7 év. Vagyis a besorolás szerinti roma népesség kormegoszlása alapján egy fiatalodó, míg a nemzetiségi roma népesség alapján egy idősebbé váló részpopuláció képe rajzolódik ki.

Előrebecslést végezve feltétlenül szükséges, hogy az eltérő előjelű tendenciák ellentmondását feloldjuk, s megkíséreljük azonosítani ennek forrását.

A két, eltérő módon azonosított résznépesség átlagéletkorának közeledése adódhat abból, hogy emelkedik a nemzetiség megvallásának aránya, de ez még nem ad magyarázatot a korstruktúra eltérő irányú alakulására. Ellenőriznünk kell ennek valóságát, ugyanis felmerülhet a kérdés, hogy nem mintavételi problémával állunk-e szemben. A felvetésre igenlő a válasz, legalábbis az elvégzett számításaink, becsléseink szerint. A besorolás szerinti roma népesség 1993. évi korcsoportos létszámaiból kiindulva elvégeztünk egy szabályos népesség-továbbvezetést, a zárt népesség elvét követve (a korcsoportos létszámok becslésével külön foglalkozunk). A kapott eredmény azt igazolja, hogy a szociológiai (besorolás szerinti) roma népesség átlagéletkora is emelkedett 2003-ra, – lásd az 5. tábla utolsó oszlopát, 26,3 év – hasonlóan a népszámlálás szerinti nemzetiségi adatokhoz.

A népesség-továbbszámítás módszerével tehát 2003-ra idősebb népesség adódik, mint amit az azonos évi szociológiai adatfelvétel mutat, bár az eltérések mintavételi értelemben nem túlságosan nagyok.

5. A besorolás szerinti roma népesség becsült korösszetétele,
1993-ban és 2003-ban (%)
*The estimated age structure of the Roma population (classified by the census
takers) in 1993 and 2003 (%)*

Korcsoport	Népszámlálás		Szociológiai felvétel		Demográfiai elszámolás 2003
	1990	2001	1993	2003	
0–14	39,6	35,6	35,4	36,8	34,1
15–19	11,8	9,6	11,8	10,3	9,3
20–24	9,0	9,5	9,4	9,1	9,3
25–29	8,5	9,1	7,5	8,7	9,5
30–34	7,7	7,8	8,0	7,7	7,6
35–39	5,8	7,1	7,3	6,5	6,0
40–44	4,0	6,6	6,0	6,4	6,2
45–49	3,5	4,8	4,0	5,0	5,7
50–54	3,1	3,3	3,2	3,1	4,3
55–59	2,7	2,1	2,4	2,5	2,7
60–64	1,9	1,7	2,0	1,6	2,1
65–69	1,2	1,2	1,4	1,3	1,4
70–x	1,2	1,4	1,6	1,0	1,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Átlagos kor	23,5	25,2	25,1	24,7	26,3

A besorolás szerinti roma népesség területi eloszlása

A besorolás szerinti roma népesség területi eloszlását mutatja be a 6. táblázat. A népszámlálási adatok vizsgálata során már kiderült, hogy az 1990 és 2001 közötti változások nem csupán a természetes népmozgalomra vezethetők vissza, jelentős a roma népesség területi átrendeződése is. A szociológiai adatfelvételek ezeket a változásokat a besorolás szerinti népességben még sokkal markánsabbnak látatják.

6. A besorolás szerinti roma népesség területi létszámai a szociológiai adatfelvételek szerint, statisztikai régiók, 1993 és 2003
The regional size of the Roma population (classified by the census takers) by statistical region and sociological survey, 1993 and 2003

Terület	Kemény 1993	Kemény – Janky 2003	Változás 1993–2003	
			fő	%
Közép-Magyarország	71 500	80 400	8 900	12,4
Közép-Dunántúl	24 300	37 100	12 800	52,7
Nyugat-Dunántúl	23 100	32 700	9 600	41,6
Dél-Dunántúl	65 300	70 400	5 100	7,8
Észak-Magyarország	128 700	182 600	53 900	41,9
Észak-Alföld	117 200	95 500	-21 700	-18,5
Dél-Alföld	36 900	70 600	33 700	91,3
Magyarország összesen	467 000	569 300	102 300	21,9

A táblázatban a Kemény-féle felvételből származó létszámadatokat nem véletlenül kötöttük 1994 helyett 1993-hoz, hiszen az adatfelvétel az 1992. évi iskolastatisztikán alapul, és a létszámok (Budapest kivételével) lényegében azonosak a Kertesi – Kézdi (1998) szerzőpáros által 1993-ra közöltekkel.

Látható, hogy a két kutatási időpont között a roma lakosság száma a területi egységek zömében emelkedett, de vannak kivételek. Kiugró növekedések és csökkenések is tapasztalhatók, ezek bizonyára az adatfelvétel területi reprezentációjának problémáival vannak összefüggésben. (Különösen az észak-alföldi létszámcsökkenés és dél-alföldi növekedés mértéke kapcsán merültek fel ezek az eshetőségek.)

Ezért a 2003. évi területi létszámokat más forrás, a KSH NKI panelfelvétele (lásd lent) bevonásával kíséreltük meg újrabecslni.

A demográfiai panelfelvétel (besorolás szerinti) roma népessége

A KSH Népeségtudományi Kutatóintézete 2000-ben indította el demográfiai panelfelvétele (DPA) azzal a céllal, hogy a demográfiai magatartás objektív és szubjektív tényezőit követéses módszerrel vizsgálja. Az első körben, 2001 végén több mint 16 ezer 18–75 év közötti személyt kérdeztek meg. A következő hullámra 2004 végén került sor, közel 14 ezer személy ismételt megkeresésével. A gondos előkészítés alapján arra számíhattunk, hogy a roma népességre is megfelelő információkhoz jutunk, bár az adatfelvétel elsődleges célkitűzései között ez a felhasználási lehetőség nem szerepelt.

A roma népességet két kérdés is érintette: az egyik közvetlenül az interjúalanytól tudakolta nemzetiségét, másfelől a kérdezőbiztost is felkérték annak véleményezésére, hogy a megkérdezett roma/cigány származású-e.

A nemzetisége cigány válaszlehetőséggel 197-en, a cigány származású magyar opcióval 214-en éltek, összesen tehát 401 fő sorolta magát a roma kisebbséghez. A kérdezőbiztosok megítélése szerint az interjúalanyok közül 665 fő a roma/cigány, további 194 fő hovatarozása bizonytalan.

A DPA az érintett 18–75 éves korosztály 0,21 százalékát interjúolta meg, ennek alapján a besorolás szerinti roma népesség száma 515 ezer és 661 ezer fő közé esik attól függően, hogy a bizonytalan megítélésük között mekkora az előfordulásuk.

A bizonytalan megítélés nemcsak az össznépesség számára, hanem területi elhelyezkedésére, kormegoszlására stb. is kihat. Budapesten például 56 főt tekintettek biztosan a roma népességhez tartozónak, 67 főről azonban nem nyilatkoztak egyértelműen. Ennek alapján a fővárosi roma lakosság száma a 39 ezer és 85 ezer fő közötti intervallumban van. Más megyék esetében az ugyaneből eredő bizonytalanság jóval kisebb: Vas megyében például a létszámbebecslés 10 és 12 ezer fő közé esik.

A hazai roma népesség 2003. évi létszámára már a korábbiakban elfogadtuk a *Kemény – Jankó-féle* 569 000 fős becslést. Első megközelítésként olyan konstrukciót kerestünk, amely a DPA adataiból ehhez az összlétszámhoz közelin eredményt produkál. Amint az várható volt, ez az eset akkor áll elő, ha a bizonytalan megítélésük közül nagyjából 50%-ot a roma népességhez sorolunk.

Finomíthatjuk a becsléseket, ha figyelembe vesszük a bizonytalan megítélésük lakóhelyét településtípus szerint. A DPA-ban a 197 érintett közül 67 fő a fővárosban, 34 fő megyei jogú városban, 53 fő városban, 40 fő községben lakik. A bizonytalan megítélésük aránya Budapesten a legkisebb, a községekben a legnagyobb. Elfogadva azt az ekvivalenciaelvet, hogy a bizonytalan megítélésük között a roma személyek éppen annyian vannak, mint ahányan az összes potenciális (biztos és bizonytalan) személy között, *az országos létszáma 566 ezer fő adódik.*

A pontosítás további lehetősége, ha a bizonytalan megítélésük egyéb társadalmi-demográfiai jellemzőit, illetve a roma lakosság területi elhelyezkedésére vonatkozó egyéb információkat és ismereteket is számításba vesszük. A DPA mintájának automatikus becslésén túlmenően további 4 számítási variációt végeztünk el, de a kapott eredmények lényegében azonosak vagy nagyon hasonlóak voltak. A további számításokhoz a 7. táblázat 4. oszlopában közölt kerekített megyei létszámadatokat használtuk fel.

7. A roma népesség területi létszáma különböző források és becslések alapján,
2003

The regional size of the Roma population by different sources and estimations,
2003

Területi egység	Forrás				
	<i>Kemény – Janky</i> 2003. évi felvétele*	nemzetiségi statisztika**	automatikus becslés a DPA-ból***	DPA-becslés korrekcióval****	<i>Kemény – Kertesi</i> 1993. évi felvétele
Budapest	60 000	59 127	63 800	64 000	44 000
Baranya	28 900	29 894	29 300	28 000	25 600
Bács-Kiskun	11 500	17 625	19 200	16 500	15 700
Békés	43 300	17 544	10 900	17 000	12 700
Borsod-Abaúj-Zemplén	99 300	104 440	98 700	98 000	81 100
Csongrád	15 800	10 432	9 600	9 500	8 500
Fejér	17 800	9 379	9 900	10 500	7 000
Győr-Moson-Sopron	11 900	5 489	9 500	6 000	5 200
Hajdú-Bihar	31 300	34 786	28 900	32 000	27 000
Heves	52 000	32 947	26 600	28 500	24 900
Komárom-Esztergom	3 500	11 736	8 900	11 000	8 300
Nógrád	31 300	31 257	30 900	30 500	22 700
Pest megye	20 400	40 100	36 800	40 000	27 500
Somogy	29 600	26 477	32 200	29 000	25 200
Szabolcs-Szatmár-Bereg	38 500	57 170	67 200	65 000	58 500
Jász-Nagykun-Szolnok	25 700	37 482	29 100	35 000	31 700
Tolna	11 900	20 789	12 800	16 500	14 500
Vas	7 500	4 482	10 000	7 000	5 500
Veszprém	15 800	9 752	16 200	11 000	9 000
Zala	13 300	14 202	15 200	14 000	12 400
Magyarország összesen	569 300	575 110	565 700	569 000	467 000

Megjegyzések:

- * A 2003. évi szociológiai adatfelvétel megyei szinten nem reprezentatív.
- ** A nemzetiségi népességre az 1990. és a 2001. évi népszámlálásból kiindulva a különböző évekre exponenciális becslést készítettünk. Így képeztük az 1993. évre a teljes roma népesség és roma nemzetiségű népesség arányát területenként, majd ezt az arányt alkalmaztuk 2003-ra is.
- *** A biztos megítélés mellé pontosan annyi bizonytalant véve, mint ahányan a potenciális (biztos+bizonytalan) személyek között a biztos megítélésűek vannak.
- **** Szakértői becslés, tekintetbe véve, hogy a különböző jelzések szerint a roma lakosság száma minden területi egységben emelkedett az 1990-es években. (A DPA-ra alapozott automatikus becslés viszont Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megyében némi létszámcsökkenést jelzett.)

A 7. táblázat vastagon szedett oszlopában találjuk területi egységenként azt az adatsort, amelyet a roma népesség 2003-as létszámaként elfogadtunk. A különbségek lényegesek ugyan, de úgy tűnik, hogy a teljes körű információ (nemzetiség) és a közepesen nagy mintás felvétel (DPA) adatai ugyanazon

struktúra körül szórnak, míg a 2003-as kismintás szociológiai felvétel ettől néhány esetben elég jelentősen különbözik. Ezek az eltérések természetesen csökkennek, ha a területi egységeket összevontabban (például nagyrégiók szerint) kezeljük.

Az 1993–2003 közötti változások igen figyelemreméltóak. A korrekciós becslés logikájának megfelelően minden területi egységben emelkedett a roma lakosság száma, az átlagosan 22 százalékos növekedés 13 és 46% között szóródik. Feltűnő, hogy az átlagos növekedést csak a központi régiók (középmagyarországi és közép-dunántúli) haladják meg, illetve az északmagyarországi régió éri el. Az utóbbi feltehetőleg a nagy gyermekvállalási hajlandóság, az előbbieket pedig a nagyarányú bevándorlás következtében. A folyamat hatására a középső régiók roma lakossága elérte/meghaladta Észak-Alföld roma népességének létszámát. Egyébként Észak-Alföld részesedése a népesség gyarapodásából számszerűen a harmadik, arányait tekintve viszont a legkisebb. Ahogy a nemzetiségi népességről végzett számításokból láttuk, ennek oka feltehetően a folytatódó jelentős elvándorlás.

*8. A roma népesség létszámának alakulása 1993 és 2003 között régióként
Changes in the Roma population by statistical region, 1993–2003*

Területi egység	<i>Kemény – Kertesi</i> 1993. évi felvétele	DPA-becslés korrekcióval 2003-ra	Változás 1993 és 2003 között (fő)	Változás (az 1993. létszám %-ában)
Közép-Magyarország	71 500	104 000	32 500	45,5
Közép-Dunántúl	24 300	32 500	8 200	33,7
Nyugat-Dunántúl	23 100	27 000	3 900	16,9
Dél-Dunántúl	65 300	73 500	8 200	12,6
Észak-Magyarország	128 700	157 000	28 300	22,0
Észak-Alföld	117 200	132 000	14 800	12,6
Dél-Alföld	36 900	43 000	6 100	16,5
Magyarország összesen	467 000	569 000	102 000	21,8

A besorolás szerinti roma népesség területi létszáma és korösszetétele

Az alacsony esetszám miatt az adatfelvételek területi egységenként nem adnak kellő információt a (besorolás szerinti) roma népesség nem és korcsoport szerinti megoszlásáról. A két nem, a 18 éves korcsoport (85 évesek és idősebbek együtt), továbbá a 20 területi egység – amennyiben megyei szinten vizsgálódunk – együttesen már 720 adatot jelent. Megbízható kiindulóponttal 10%-os mintavétel szolgálja. Ennek hiányában más alternatív lehetőségeket vettünk számításba.

A besorolás szerinti roma népesség területi korösszetételének becslése a nemzetiségi korösszetétellel

A szociológiai adatfelvételek alacsony esetszáma egy-egy jellemző részletesebb becslését teszi csak lehetővé, és ezekkel rendelkezünk is. Ismerjük a roma népesség országos korcsoportos megoszlását, továbbá területi (megyei) létszámstruktúráját is. Ugyancsak birtokunkban vannak a nemzetiségi népesség részletes területi és korcsoportos adatai. Tehát a teljes roma népesség területi-korcsoportos adatmátrixában ismertek a marginálisok, továbbá egy háttérmegoszlás (a nemzetiségé), amelyhez hasonló lehet a besorolás szerinti roma népességé. (Ez utóbbi feltételezés igazolásához csak hiányos adatokkal rendelkezünk, és a munka nagyságrendje – jelen kísérleti előreszámítás során – meghaladta a lehetőségeket.)

A fentebb felsorolt információkból viszont lineáris becslést adhatunk a minősített roma népesség területi és korcsoportos adataira. Jelölje az országos létszámukat R_x^{orsz} , a t terület összlétszámát $R_{\min d}^t$, a területi korcsoportos létszámokat R_x^t . A nemzetiségi népesség ugyanezen indexű létszámait jelöljük N betűvel. Olyan λ_x^t szorzószámokat keresünk, amivel

$$R_x^t = N_x^t \cdot \lambda_x^t,$$

és teljesül a következő két feltétel:

$$\sum_t R_x^t = R_x^{orsz} \text{ és } \sum_x R_x^t = R_{\min d}^t.$$

Az egyértelműség kedvéért feltételezzük, hogy a λ_x^t szorzószámokat felbonthatjuk sor- és oszlopösszetevőkre, $\lambda_x^t = \alpha_x \cdot \beta^t$. Ez utóbbiak megkeresése a legegyszerűbben iterációval történhet. Kiindulva a csupa 1,0-s szorzókból és helyettesítve azokat a feltételekből kapott korrekciós arányokkal, néhány lépés után megkapjuk a végleges becsléseket.

A nemek szerinti bontásnál pedig a nemzetiségi népesség terület-korcsoport szerint bontott nemi arányait használhatjuk fel.

A besorolás szerinti roma népesség területi létszámai, 1990–2001

Elvégezzük a besorolás szerinti roma népesség területi létszámának becslését a szociológiai adatfelvételektől eltérő naptári évekre is. Célunk, hogy ugyanazokra az időpontokra kapjunk nemzetiségi és teljes roma népességre vonatkozó adatokat. A becslések természetesen egy matematikai képlet alapján történnek, tehát csak bízhatunk abban, hogy közel esnek a valósághoz, de semmiképpen sem lehetünk biztosak benne (9. táblázat).

Abból indultunk ki, hogy a nemzetiség megvallása területi egységenként stabilan változik, így ha két időpontra ismerjük a roma népesség és a roma nemzetiségű népesség arányát, akkor az arányokat közbülső időpontokra, illetve a szélekhez közel eső külső pontokra is becsülhetjük.

9. A (besorolás szerinti) roma népesség becsült létszáma területi egységenként különböző években (év eleje)

The estimated number of the Roma population (classified by the census takers) by territorial units in different years (at the beginning of the years)

Területi egység/megye	A besorolás szerinti roma népesség becsült létszáma		
	1991	1996	2001
Budapest	40 500	49 100	58 900
Baranya	25 100	26 400	27 400
Bács-Kiskun	15 500	16 000	16 300
Békés	11 900	13 900	15 900
Borsod-Abaúj-Zemplén	78 300	86 100	94 100
Csongrád	8 200	8 800	9 200
Fejér	6 500	8 000	9 600
Győr-Moson-Sopron	5 100	5 500	5 800
Hajdú-Bihar	26 200	28 500	30 900
Heves	24 200	26 100	27 700
Komárom-Esztergom	7 800	9 200	10 300
Nógrád	21 600	24 800	28 600
Pest	25 500	30 900	36 800
Somogy	24 600	26 500	28 200
Szabolcs-Szatmár-Bereg	57 400	60 600	63 700
Jász-Nagykun-Szolnok	31 000	32 800	34 200
Tolna	13 900	15 300	16 100
Vas	5 100	6 100	6 800
Veszprém	8 600	9 600	10 500
Zala	12 100	12 900	13 600
Magyarország összesen	449 100	497 100	544 600

A 9. táblázat megszerkesztéséhez alkalmazott becslés menete területi egységenként:

- a demográfiai elszámolás alapján vesszük a roma nemzetiségű népességet 1993-ban;
- loglineáris módszerrel becsüljük a roma nemzetiségűek számát 2003-ra, felhasználva az 1990. és a 2001. évi népszámlálás adatait;
- meghatározzuk a besorolás szerinti és a nemzetiségi népesség arányát a két időpontban (1993 és 2003);
- lineáris becsléssel meghatározzuk az arányokat 1990-ra, 1991-re, 1996-ra és 2001-re;

- a nemzetiségi népesség demográfiai elszámolása alapján újjólagos becslést végzünk a besorolás szerinti roma népességre a fenti időpontokra.

A besorolás szerinti roma népesség országos korösszetétele, 1991–2001

Az előző szakaszban követetthez hasonlóan egyszerű módszerekkel becsljük a (teljes) roma népesség korösszetételét a különböző időpontokra. Rendelkezésünkre áll a korösszetétel elfogadott becslése 1993-ra, 1998-ra és 2003-ra, ebből interpolációval és extrapolációval nyerhetjük a korstruktúrát más időpontokra. Az eredménytábla, népességszámokra fordítva:

*10. A roma népesség korcsoportonként különböző időpontokra
The number of the Roma population by age group in different years*

Korcsoport	1991	1996	2001
0–4	56 225	63 943	68 361
5–9	53 263	56 368	63 706
10–14	54 031	53 496	56 196
15–19	50 532	54 150	53 284
20–24	40 301	50 513	53 811
25–29	35 985	40 199	50 068
30–34	36 556	35 699	39 672
35–39	32 278	35 982	34 959
40–44	24 151	31 425	34 867
45–49	17 316	23 116	29 997
50–54	13 955	16 142	21 608
55–59	11 058	12 578	14 617
60–64	8 901	9 489	10 941
65–69	6 218	7 158	7 766
70–74	3 775	4 529	5 369
75–79	1 992	2 324	2 935
80–84	1 022	961	1 197
85+	541	428	346
Összesen	448 100	498 500	549 700

A korcsoportos létszámok tükrözik a roma lakosság korösszetételének sajátosságait: a fiatalok magas arányát, az idősek még alacsony, de fokozatosan növekvő létszámát, a lassan változó termékenységi és halandósági jellemzők hatását. Előbbi a legfiatalabbak előbb erősen növekvő, majd (átmenetileg?) állandósuló számában, utóbbi az idősebb továbbélők nagyobb arányában mutatkozik meg.

A roma népesség lakosságon belüli aránya

A roma népesség részaránya, a részarány növekedése a kényes kérdések közé tartozik. Történelmi távlatokra visszatekintve a romák – számszerű súlyuk alapján is – sokáig marginális részét képezték a társadalomnak. Az 1893. évi cigányösszeírás szerint a mai országterületen a népesség 1 százalékát tették ki. Az 1941. évre vonatkozó trendbecslés szerint a részarány 2 százalék. Az 1971-es cigányfelvétel adatát véve hányaduk 3 százaléknyi. A 4 százalékot a '80-as évek közepén érték el, az 5 százalékot pedig 1997 körül. Az aránynövekedés az országos népesség csökkenésével felgyorsult, az utóbbi időszakban évente 0,1 százalékponttal emelkedik.

A roma népesség összlakosságon belüli aránya területenként erősen változó: 2003-as adatok szerint Győr-Moson-Sopron, Csongrád, Fejér és Vas megyében a legalacsonyabb, 3 százalék alatti, míg az 5,6-os országos arányt jelentősen (30 százalékkal) meghaladja Heves, Somogy, Jász-Nagykun-Szolnok megyében. 10 százalék feletti a roma lakosság aránya Szabolcs-Szatmár-Beregben, Borsod-Abaúj-Zemplénben és Nógrádban.

Jelentősek a területi átrendeződések is. Az 1980-as évek óta fokozatosan hátrébb szorul a sorrendben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, előbb a borsodi, majd a nógrádi térségben haladta meg a roma lakosság aránya a szabolcsi szintet. A három megye közül a leggyorsabb emelkedés Nógrádban mutatkozott, itt a roma népesség aránya 2001-ben magasabb volt még a borsodinál is.

Mégsem itt volt a leggyorsabb az aránynövekedés, hanem a Budapesten (48 százalékos), és ebből adódóan a közép-magyarországi régióban (42 százalékos). A növekedést tekintve a második helyen Fejér megye áll és a közép-dunántúli régió. Csak ezt követi Nógrád (Békéssel együtt), ahol a romák aránya 2003-ban egyharmaddal nagyobb, mint 1990-ben (11. táblázat).

*11. A roma népesség lakosságon belüli arányai területi egységenként,
1991–2001 (becslés)*

*The estimated proportion of the Roma ethnic group within
the total population by territorial unit, 1991–2001*

Területi egység	1991	1996	2001
Budapest	2,0	2,6	3,4
Közép-Magyarország	2,2	2,8	3,4
Közép-Dunántúl	2,1	2,4	2,8
Nyugat-Dunántúl	2,2	2,4	2,6
Dél-Dunántúl	6,3	6,8	7,3
Észak-Magyarország	9,4	10,4	11,6
Észak-Alföld	7,4	7,8	8,3
Dél-Alföld	2,5	2,8	3,0
Összesen	4,3	4,8	5,4

A (besorolás szerinti) roma népesség demográfiai jellemzői, 1991–2001

A besorolás szerinti roma népességre vonatkozó becsléseket területi demográfiai elszámolással tesszük teljesebbé. Ehhez kiindulunk az 1991., 1996. és 2001. évre becsülhető létszámokból. Az előzőekben jelzett módszerrel elvégezzük a létszámok felbontását terület (megyék, régiók), nemek és ötéves korcsoportok szerint. Feltételezzük, hogy a vizsgált népesség (országos szinten közelítően) zárt, ennek megfelelő termékenységi és halandósági hipotéziseket alkalmazunk. Szabályos népesség-továbbszámítást hajtunk végre, az előre megadott népességszám és a termékenységgel, halandósággal továbbszámított létszám eltérését tekintjük a vándorlási különbséget becslésének. Ezt nevezzük a *roma népesség 1991–2001 közötti demográfiai elszámolásának*.

Az országos népesség demográfiai elszámolása 448 100 főtől indul (1991) és 549 700 főig jut (2001).

Az első időszakban, 1991–1995 között az átlagos gyermekszám 3,3, a második időszakban, 1996–2000 között ennél kevesebb, 3,0.

A '90-es évek első felében a férfiak születéskor várható élettartama 61,2, a nőké 68,6 év volt. A második időszakban a halandóság kismértékben javult, így a becsült élettartam 62,0 és 69,3 év.

Ezek a jellemzők – a fiatal korösszetétel mellett – magas születésszámokat eredményeznek. 1991–2001 között a roma újszülöttek száma összesen csaknem 135 ezret tett ki, míg a halálozások száma kevesebb mint 35 ezer fő. A kettő egyenlegeként több mint 100 ezer fős természetes szaporodás adódott.

A roma népesség korösszetétele az 1990-es években *idősebbé vált*. Az átlagos kor majdnem 1 évet emelkedett, 25,0 évről 25,9 évre. A 0–19 éves fiatal romák népességen belüli aránya 48 százalékról 44 százalékra mérséklődött, a 20–59 éveseké ugyanennyivel, 47 százalékról 51 százalékra emelkedett. A 60

évesnél idősebbek aránya lényegében változatlan maradt, miközben létszámuk 23 ezerről 29 ezerre nőtt.

A térségi jellemzők alakulását a nagy demográfiai különbségek és a jelentős mértékű területi mozgás egyaránt jellemzi. A régiók szerinti népességváltozásokat a 12. táblázat jelzi.

12. A (besorolás szerinti) roma népesség létszáma régióként, 1991–2001
The Roma population size (classified by the census takers) by region, 1991–2001

Területi egység	Létszám az év elején			Változás 1991–2001 között (%)
	1991	1996	2001	
Közép-Magyarország	65 800	80 400	97 000	47,4
Közép-Dunántúl	22 800	26 900	31 000	36,0
Nyugat-Dunántúl	22 200	24 500	26 400	18,9
Dél-Dunántúl	63 500	68 300	72 400	14,0
Észak-Magyarország	123 800	137 300	151 500	22,4
Észak-Alföld	114 500	122 200	129 600	13,2
Dél-Alföld	35 500	38 900	41 800	17,7
Magyarország összesen	448 100	498 500	549 700	22,7

A létszámváltozás forrásai a következők. A születésszámok minden területi egységben jóval meghaladják a halálozásokét, más szóval mindenütt természetes szaporodást mérhetünk. Jelentős tényezője a változásoknak a belső vándorlás is. A 13. táblázat szerint elsősorban Közép-Magyarország és Közép-Dunántúl részesedik abból a kibocsátásból, ami Észak-Magyarországról és Észak-Alföldről származik.

13. A népességváltozás összetevői régióként, 1991–2001
The components of the population change by region, 1991–2001

Területi egység	Természetes szaporodás	Vándorlási egyenleg	Összes változás
Közép-Magyarország	16 100	15 100	31 200
Közép-Dunántúl	4 600	3 600	8 200
Nyugat-Dunántúl	3 400	800	4 200
Dél-Dunántúl	8 600	300	8 900
Észak-Magyarország	34 200	–6 500	27 700
Észak-Alföld	27 300	–12 200	15 100
Dél-Alföld	6 400	–100	6 300
Magyarország összesen	100 600	1 000	101 600

Megjegyzés: A táblázat adatsora becslés eredménye, amely azt a feltevést is magában foglalja, hogy a roma népesség esetében nincs számottevő nemzetközi vándorlási nyereség. Ez természetesen csak vélelmezés.

A termékenység régióként igen eltérő, és ugyancsak karakteresek az élet-tartambeli differenciák is. Általában érvényesül a „magasabb gyermekszám – alacsonyabb élettartam” összefüggése, de nem egyértelműen. Így Közép-Magyarországon az inkább közepesnek mondható gyermekszám mellett az élettartam kiemelkedően magas. Igen figyelemreméltó a termékenység változása az 1990-es években. Észak-Magyarországon alig csökkent az átlagos gyermekszám, becslésünk szerint hasonló a helyzet Közép-Magyarországon is, aminek egyik tényezője lehet a magasabb termékenységű térségekből történő bevándorlás. Az élettartam mindenütt emelkedett, de hozzá kell tenni, hogy ez bizonytalanabb becslés eredménye.

14. Termékenység és halandóság a roma népességben régióként, 1991–2001
The fertility and mortality of the Roma population by region, 1991–2001

Területi egység	Átlagos gyermekszám		Várható élettartam	
	1991–1995	1996–2001	1991–1995	1996–2001
Közép-Magyarország	2,78	2,63	69,6	69,9
Közép-Dunántúl	3,11	2,34	63,9	64,6
Nyugat-Dunántúl	2,84	2,23	62,1	62,9
Dél-Dunántúl	2,48	2,10	67,0	67,2
Észak-Magyarország	3,80	3,72	66,9	66,8
Észak-Alföld	3,72	3,41	60,6	62,1
Dél-Alföld	3,12	2,73	64,1	64,7
Magyarország összesen	3,29	3,00	64,8	65,6

A korösszetétel területi alakulását a lassan kibontakozó öregedés jellemzi. Egyelőre azonban az a meghatározó, hogy mindenütt magas és növekvő az aktív korosztályok aránya, még távolabb van az az idő, amikor az idősök aránynövekedése tempósan megkezdődik.

Ha csak az átlagos korokat tekintjük, két régióban egyáltalán nem is idősödött a roma népesség: Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön az 1990-es évek elején és végén is nagyjából ugyanazok az adatok mutatkoznak. Általános tendencia a fiatalok arányának csökkenése, mégpedig jókora mértékben, különösen a dunántúli régiókban. Viszont itt a legnagyobb a középső korcsoport súlyarányának emelkedése is. Sajátos, részben a vándorlásnak betudható összetétel-változásról van tehát szó, ami viszont távlatban az öregedés felgyorsulásához vezet.

A magas termékenységű észak-magyarországi és észak-alföldi régióban a korfa változásai sokkal szerényebbek. Miközben a népességszám ütemesen emelkedik, alig módosul a korösszetétel. Ilyen helyzetben az itt élő, illetve innen származó roma lakosság számának jelentős növekedésére számíthatunk a következő időszakban (is).

15. A roma népesség korösszetételének jellemzői régióként, 1991–2001
The characteristics of the Roma age structure by region, 1991–2001

Területi egység	Átlagos kor (év)	évesek aránya (%)		
		0–19	20–59	60+
<i>1991-ben</i>				
Közép-Magyarország	25,2	44,4	52,0	3,6
Közép-Dunántúl	23,8	50,9	44,3	4,8
Nyugat-Dunántúl	24,9	49,1	45,5	5,4
Dél-Dunántúl	27,3	41,9	52,0	6,1
Észak-Magyarország	24,6	48,8	46,0	5,3
Észak-Alföld	23,7	51,4	43,6	5,0
Dél-Alföld	25,3	46,2	49,0	4,8
<i>Magyarország összesen</i>	<i>24,9</i>	<i>47,8</i>	<i>47,2</i>	<i>5,0</i>
<i>2001-ben</i>				
Közép-Magyarország	27,2	39,2	56,3	4,5
Közép-Dunántúl	26,3	42,6	52,9	4,5
Nyugat-Dunántúl	27,6	39,4	54,2	6,4
Dél-Dunántúl	29,8	35,8	57,0	7,2
Észak-Magyarország	24,9	47,9	46,5	5,6
Észak-Alföld	24,2	48,9	46,3	4,8
Dél-Alföld	26,9	41,9	53,1	5,0
<i>Magyarország összesen</i>	<i>26,1</i>	<i>43,8</i>	<i>50,8</i>	<i>5,4</i>

Hipotézisek a roma népesség demográfiai magatartására

A demográfiai előreszámítások hipotéziseken alakulnak, a számítások elfogadhatósága ezektől és az alkalmazott eljárásoktól függ. A népesség-előreszámítások bizonytalansága csökkenthető az *alkotóelem-módszer* alkalmazásával. Ez a demográfiai folyamatokat és a népesség változását összefüggésben, konzisztens rendszerként kezeli, ezáltal megakadályozva azt, hogy az előrebecslések egyik-másik eleme elszakadjon a valóságtól, mint az a trendbecslések során oly gyakran előfordul. Ezáltal a népesség-előreszámításra épülő más, társadalmi-demográfiai előrebecslések is megbízhatóbbakká válnak, feltéve – ismételjük –, ha a hipotézisek nem esnek messze a ténylegesen bekövetkező folyamatoktól.

Fontos további elv, hogy a hipotézisek egységesekek és kellően általánosak legyenek, különös tekintettel a területi egységekre. Ebben a munkában nem lehet célunk a szakmai gyakorlatban elvárt pontosságú prognózisok készítése, inkább első kísérletről beszélhetünk. A finomításokat egy következő kutatási szakaszban végezhetjük el.

Termékenység

Az alkotóelem-eljárást követve, a gyermekszámra vonatkozó feltételezés mindig két komponenst tartalmaz:

- Mekkora lesz az átlagos gyermekszám?
- Hogyan alakul a gyermekvállalás időzítése?

A területi előreszámításnál ezenkívül lényeges szempont még, hogy:

- Miként változnak a területi különbségek?

Hangsúlyozandó, hogy ez a munka a roma népesség területi demográfiai előreszámításának első kísérlete, a gyermekvállalás lehetséges időzítésével nem foglalkozunk. Azaz az előreszámítási időszakban végig ugyanazzal a termékenységi naptárral kalkuláljuk a születéseket.

Változik viszont a termékenység szintje, azaz az átlagos gyermekszám. Az 1996–2001 között becsült teljes termékenységi arányból kiindulva országos szinten kisebb-nagyobb mértékű csökkenést tételeztünk fel. Ennek elsődleges okaként az iskolai végzettség emelkedését gondoljuk. A kutatásnak ebben a szakaszában még nem tudunk explicit összefüggést adni arra, hogy a roma népesség iskolai végzettségének változása pontosan milyen hatást gyakorolt a termékenységre, ezért csak a változás irányait egyeztetjük.

Három termékenységi hipotézist alkalmaztunk, amelyek az 1996–2000 időszak 3,11-es átlagos gyermekszámához képest kisebb-nagyobb csökkenést feltételeznek:

Alapváltozat

Az átlagos gyermekszám országos szintje a 2016–2020 időszakig 2,6-ra csökken, a területi különbségek pedig 25 százalékkal mérséklődnek.

Alacsony változat

Az átlagos gyermekszám országos szintje a 2016–2020 időszakig 2,2-re csökken, a területi különbségek 50 százalékkal mérséklődnek.

Magas változat

Az átlagos gyermekszám országos szintje a 2016–2020 időszakig 3,0-ra csökken, a területi különbségek változatlansága mellett.

A területi különbségeket iteratív módon úgy alakítjuk, hogy az előreszámításból adódó termékenységi értékek reprodukálják a hipotézist. A következő táblázat a hipotéziseink szerinti átlagos gyermekszámokat tartalmazza régióként.

16. Az átlagos gyermekszám hipotézisei régiók szerint, 1996–2020
The hypothetical average child numbers by region, 1996–2020

Területi egység	Átlagos gyermekszám az alapváltozat szerint				Átlagos gyermekszám 2016–2020		
	1996–2000	2001–2005	2006–2010	2011–2015	alap	alacsony	magas
Közép- Magyarország	2,63	2,55	2,50	2,42	2,32	2,01	2,63
Közép-Dunántúl	2,34	2,27	2,28	2,22	2,12	1,88	2,37
Nyugat-Dunántúl	2,23	2,18	2,17	2,10	1,99	1,79	2,19
Dél-Dunántúl	2,10	2,05	2,06	2,01	1,91	1,73	2,08
Észak- Magyarország	3,72	3,56	3,37	3,21	3,09	2,53	3,66
Észak-Alföld	3,41	3,26	3,11	2,97	2,86	2,37	3,35
Dél-Alföld	2,73	2,65	2,60	2,53	2,44	2,09	2,80
Magyarország összesen	3,00	2,90	2,80	2,70	2,60	2,20	3,00

Halandóság

Az alkotóelem-eljárás alkalmazása során a halandóságra vonatkozó feltételezés – mint a termékenység esetében is – két komponenst tartalmaz:

- Mekkora lesz a (születéskor várható) átlagos élettartam?
- Hogyan alakulnak a korszerinti elhalálozási valószínűségek?

A területi előreszámításnál ezenkívül lényeges szempont még, hogy:

- Miként változnak a területi különbségek?

Tekintettel arra, hogy specifikus halandósági tábla a roma népességre nem létezik, az 1991–1995 közötti országos átlaghalandóságból indultunk ki, és azt módosítottuk a területi élettartamoknak megfelelően. A módosítás alapja a hatványmódszer, vagyis a továbbélési valószínűségek hatványozása. A női halandóság számítása során egy technikai fogással éltünk, nevezetesen nem engedték meg, hogy a nők halálozási kockázata nagyobb legyen, mint a férfiaké (a hatványmódszernek ez az egyik kritikus pontja). Az előreszámítási időszakra végig ugyanabból a halandósági alaptáblából számítottuk az elhalálozási valószínűségeket, a feltételezett élettartamoknak megfelelően.

A roma népesség életkilátásairól feltételeztük, hogy azok követik a hivatalos országos népesség-előreszámítás élettartam-hipotézisét.³ Az 1996–2001 közötti időszakra becsült élettartamokból kiindulva országos szinten kisebb-nagyobb mértékű csökkenést tételeztünk fel. Ennek hátterében egyrészt az általános egészségügyi modernizáció, másrészt a népesség összetételének kedvező alaku-

³ KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Előreszámítási Adatbázis 2004. Készítette: *Hablicsek László* (www.demografia.hu)

lása áll. Ez utóbbi hatást illetően ismét az iskolai végzettség – számításaink szerinti – emelkedésére utalunk.

Három halandósági hipotézist alkalmaztunk, amelyek az 1996–2000 időszakra a férfiak esetében 62,0, a nők esetében 69,3 évre teszik a születéskor várható átlagos élettartamot. Ehhez képest kisebb-nagyobb emelkedést feltételeznek.

Alapváltozat

A várható élettartam országos szintje a 2016–2020 időszakig férfiaknál 67,0 évre, nőknél 75,0 évre emelkedik. A területi különbségek 25 százalékkal csökkennek.

Alacsony változat

A várható élettartam országos szintje a 2016–2020 időszakig férfiaknál 64,0 évre, nőknél 72,0 évre emelkedik. A területi különbségek változatlanok.

Magas változat

A várható élettartam országos szintje a 2016–2020 időszakig férfiaknál 70,0 évre, nőknél 78,0 évre emelkedik. A területi különbségek 50 százalékkal csökkennek.

Belföldi és nemzetközi vándorlás

A belföldi és a nemzetközi vándorlás (illetve egy adott területi egység esetében az összevont vándorlási egyenleg) a legbizonytalanabb tényező, ezért csak vázlatos hipotézist készítettünk. Alapját a *nettó vándorlási arányszámok* képezik, melyeket az 1991–2001 közötti időszakra szóló továbbszámításból megyei és régiós szinten is kiszámítottunk. Azért szükséges arányszámokra és nem abszolút számokra építeni a vándorlási hipotézist, mert a gyorsan növekvő népességben arányosan több vándorlóval indokolt számolni.

A vándorlás nagyságrendje és bizonytalansága miatt fokozott óvatossággal kell eljárunk. Három változattal végeztünk számítást a nettó vándorlási arányszámok szintjéről. A főváltozatban a nettó vándorlási arányszámok 25 százalékkal mérséklődnek; az alacsony változat szerint, amikor gyermekszám erősebben csökken, 50 százalékos a mérséklődés (kisebb az elvándorlási nyomás), a magas változatban pedig a nettó vándorlás nem változik.

A népesség-előreszámítás változatai

A három-három termékenységi, halandósági és vándorlási hipotézis kombinálásával számos *előreszámítási változat* képezhető. Célunk a roma lakosság

létszámának, a létszámváltozás határainak kitapintása volt, ezért a hipotéziseket úgy szerveztük verziókká, hogy azok az összlétszámra képezzenek intervallumot. Ennek megfelelően alapváltozatot, alacsony változatot és magas változatot számítottunk:

A változat neve	Termékenység	Élettartam	Nettó vándorlás
alapváltozat	alap	alap	alap
alacsony változat	alacsony	alacsony	alacsony
magas változat	magas	magas	magas

A roma népesség előreszámítása nemek és életkor szerint: eredmények

A nemek és korcsoportok szerinti előrebecslés megyei bontásban készült el. Itt a régiós és az országos eredményekkel foglalkozunk, kiegészítve azzal, hogy Közép-Magyarországon belül Budapestet is vizsgáljuk.

A létszámok alakulása: gyors emelkedés

A (besorolás szerinti) roma népesség létszáma 1991-ben 448 ezer fő, 2001-re vonatkozó becslésünk 550 ezer fővel számol, 2021-re pedig az előreszámítás 745 és 825 ezer fő közötti számot ad, *784 ezer fős középpértékkel*. 2001-hez képest az alapváltozatban a növekedés 41 százalék, a magas változatban csaknem 50 százalék, az alacsony változat szerint pedig 33 százalék.

17. A roma lakosság létszáma, 1991–2021 The Roma population size by region, 1991–2021

Területi egység	1991	2001	2011	2021		
				Alap	Alacsony	Magas
Budapest	40 400	59 600	80 500	103 200	95 900	110 600
Közép-Magyarország	65 800	97 000	132 700	173 000	159 600	186 700
Közép-Dunántúl	22 800	31 000	39 800	49 500	45 900	53 200
Nyugat-Dunántúl	22 200	26 400	30 200	33 700	31 900	35 400
Dél-Dunántúl	63 500	72 400	79 300	84 900	82 700	86 800
Észak-Magyarország	123 800	151 500	181 900	215 500	204 300	226 500
Észak-Alföld	114 500	129 600	145 000	161 300	155 200	166 700
Dél-Alföld	35 500	41 800	48 700	56 300	53 500	59 000
Magyarország összesen	448 100	549 700	657 600	774 200	733 100	814 300

Legnagyobb a növekedés Közép-Magyarországon, ahol a létszám közel 80 ezer fővel és 80 százalékkal bővül. Nem sokkal lassúbb a folyamat Budapesten: 44 ezer fő, 73 százalék a többlet. A gyarapodás arányában ezt követi Közép-Dunántúl (60%). A létszám abszolút bővülését tekintve Észak-Magyarország áll a második helyen, 64 ezer fővel (17. táblázat).

Budapest roma lakossága mindhárom változat szerint eléri, meghaladja a százezer, Észak-Magyarországon a kétszázezer főt.

A magas gyermekszám és a fiatal korösszetétel nyomán a 0–19 éves fiatal népesség száma továbbra is erősen növekszik, bár a teljes népességnél kevésbé. Országosan a roma fiatalok száma 2001-hez képest negyedével emelkedik, 240 ezer főről közel 300 ezer főre. A létszámváltozás nagyon termékenységgfüggő: az alacsony változatban 10%, a magas változatban 35%. Középtértéken a korcsoport 55 ezer fős gyarapodására számíthatunk.

Régióként tekintve, igencsak erős az átlag körüli szóródása a fiatalok létszámváltozásának. Kiemelkedik Budapest és Közép-Magyarország, 50% körüli növekedéssel; Észak-Magyarországon és Közép-Dunántúlon is 30% körüli gyarapodásra számíthatunk; két régióban, Nyugat- és Dél-Dunántúlon viszont stagnál/csökken a fiatalok száma.

18. A 0–19 éves roma lakosság létszáma, 1991–2021

The population size of the Roma population aged 0–19 by region, 1991–2021

Területi egység	1991	2001	2011	Alap	Alacsony	Magas
				2021		
Budapest	16 500	21 200	26 800	30 900	28 000	33 700
Közép-Magyarország	29 200	38 000	49 000	58 400	51 600	65 400
Közép-Dunántúl	11 600	13 200	14 600	16 500	14 900	18 100
Nyugat-Dunántúl	10 900	10 400	10 200	9 600	9 100	9 900
Dél-Dunántúl	26 600	25 900	25 000	23 000	22 400	23 800
Észak-Magyarország	60 400	72 500	87 000	96 900	85 300	108 600
Észak-Alföld	58 900	63 400	68 700	70 000	63 600	76 400
Dél-Alföld	16 400	17 500	18 700	20 500	18 500	22 600
Magyarország összesen	214 000	240 900	273 200	294 900	265 400	324 800

A 20–39 éves fiatal munkavállalási korúak létszámát is a dinamikus emelkedés jellemzi. A korcsoport 178 ezer fősről 239 ezer főre, 34%-kal nő. A területi létszámváltozások 3% (Dél-Dunántúl) és 60% (Közép-Magyarország) között szóródnak.

Az előreszámítás alapváltozata szerint a 40–59 éves idősebb munkavállalási korúak száma 101 ezer főről 165 ezerre emelkedik. Tekintettel arra, hogy az országos roma népességet közelítően zártan tételeztük fel (a határokat átszelő vándorlást kismértékűnek vettük), a létszám-bővülésnek két forrása van: döntő-

en a korcsoportba bekerülő nagy létszámú korosztályok (utalhatunk például a '70-es években születettekre), illetve kisebb mértékben a halandóság javulása.

A roma összlakosság növekedését másfélszeresen meghaladó bővülés több mint 60 ezer fővel emeli a korcsoport létszámát, ugyancsak szélsőséges területi differenciák mellett. A változások fő jellemzője, hogy míg a Dunán innen és Dél-Dunántúlon 40% körüli a gyarapodás, Budapesten, a központi régióban, Közép- és Nyugat-Dunántúlon pedig megduplázódik ennek a korcsoportnak a létszáma.

Ez a növekedés is eltörpül azonban az idősök várható létszámbővüléséhez képest. A roma lakosság öregedése ugyanis a következő időszakban *radikálisan felgyorsul*. A 60 évesnél idősebbek száma 30 ezerről 75 ezer főre, 2,5-szeresére emelkedik! Budapesten 2001-ben 2700 körüli lehetett az idős roma lakosok száma, 2021-ben pedig már 12 500 is lehet, a prognosztizált emelkedés 4,6-szeres. Ugyancsak négyszer annyi idős ember él majd Közép-Magyarországon, háromszor annyi Közép- és Nyugat-Dunántúlon, de mindegyik régióban legalább megduplázódik a 60 évesnél idősebbek száma.

19. A 60 évesnél idősebb roma lakosság létszáma, 1991–2021
The population size of the Roma population aged 60+ by region, 1991–2021

Területi egység	1991	2001	2011	Alap	Alacsony	Magas
				2021		
Budapest	1400	2700	6200	12500	11700	13500
Közép-Magyarország	2400	4400	9100	17900	16700	19200
Közép-Dunántúl	1100	1400	2300	4600	4000	5300
Nyugat-Dunántúl	1200	1700	2500	4200	3800	5000
Dél-Dunántúl	3900	5200	7700	12600	11700	13000
Észak-Magyarország	6500	8500	11200	17800	17000	18700
Észak-Alföld	5700	6200	8200	12600	11000	14100
Dél-Alföld	1700	2100	3500	5400	4900	5500
Magyarország összesen	22500	29500	44500	75100	69100	80800

A korösszetétel változása: gyorsuló öregedés

Az idősebb korcsoportok átlagot meghaladó növekedése is jelzi, hogy a magas termékenység fennmaradása mellett, helyenként annak ellenére, a hazai roma népesség demográfiai öregedése a következő két évtizedben felgyorsul. Csökkenni fog a fiatalok és a fiatal munkavállalási korúak aránya, növekedni az idősebb munkavállalási korban lévők és az idősök hányada. A folyamatot a belső arányok felől értelmezve: a fiatalkori függőség (fiatalok/aktív korúak) csökken, az időskori függőség (idősök/aktív korúak) emelkedik. Nagy kérdés, hogy a teljes függőségi arány milyen irányban mozdul el. Ha csökken, akkor a

roma lakosság az öregedési folyamatnak még a kezdeti szakaszában van, míg növekedés mellett már az új, a modern társadalmakban napjainkban érvényesülő öregedési szakaszról van szó.

Az öregedési folyamat felgyorsulását egyértelműen jelzi a lakosság átlagos korának (korátlagának) növekedése. Országos szinten négy évvel emelkedik a roma népesség átlagos kora, vagyis ötévente egy évvel; régióként tekintve, a leggyorsabban a Nyugat-Dunántúlon, hét (!) évnyi emelkedéssel, míg leglassabban Észak-Magyarországon, mindössze két évvel.

*20. A roma lakosság átlagos kora, 1991–2021
The mean age of the Roma population by region, 1991–2021*

Területi egység	1991	2001	2011	Alap	Alacsony	Magas
				2021		
Budapest	26,0	28,4	30,9	33,5	33,8	33,2
Közép-Magyarország	25,2	27,2	29,4	31,6	32,1	31,0
Közép-Dunántúl	23,8	26,3	28,9	31,7	31,8	31,5
Nyugat-Dunántúl	24,9	27,6	31,1	34,6	33,9	35,2
Dél-Dunántúl	27,3	29,8	32,9	35,7	35,6	35,9
Észak-Magyarország	24,6	24,9	25,8	27,0	28,0	26,1
Észak-Alföld	23,7	24,2	25,5	27,2	27,7	26,8
Dél-Alföld	25,3	26,9	28,7	30,4	30,9	29,9
Magyarország összesen	24,9	26,1	27,9	29,9	30,4	29,4

Csökken a fiatalok aránya, országos szinten 43,8 százalékról 38,1 százalékra. Az átlagosat meghaladó a roma fiatalok arányvesztése a dunántúli régiókban, a központit kivéve.

*21. A 0–19 évesek aránya a roma lakosságon belül, 1991–2021 (%)
The proportion of the age group 0–19 within the Roma population by region,
1991–2021 (%)*

Területi egység	1991	2001	2011	Alap	Alacsony	Magas
				2021		
Budapest	40,8	35,6	33,3	29,9	29,2	30,5
Közép-Magyarország	44,4	39,2	36,9	33,8	32,3	35,0
Közép-Dunántúl	50,9	42,6	36,7	33,3	32,5	34,0
Nyugat-Dunántúl	49,1	39,4	33,8	28,5	28,5	28,0
Dél-Dunántúl	41,9	35,8	31,5	27,1	27,1	27,4
Észak-Magyarország	48,8	47,9	47,8	45,0	41,8	47,9
Észak-Alföld	51,4	48,9	47,4	43,4	41,0	45,8
Dél-Alföld	46,2	41,9	38,4	36,4	34,6	38,3
Magyarország összesen	47,8	43,8	41,5	38,1	36,2	39,9

Az aktív korúak arányának alakulása ellentmondásos. Országosan szerény mértékű (1 százalékpontos) emelkedés várható, legalábbis az alapváltozat és az alacsony változat szerint. A régiókban növekedés és csökkenés is előfordul: erősen emelkedik az aktív korúak aránya Közép- és Nyugat-Dunántúlon, kisebb mértékben Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön; csökken Budapesten, valamelyest mérséklődik a központi régióban és a még nem említett régiókban.

Egyértelműen és jelentősen emelkedik az idősek népességén belüli aránya. A 60 évesnél idősebbek hányada országosan 5,4 százalékról 9,7 százalékra nő, közel megkétszereződik. Különösen érvényes ez Budapest roma lakosságára: arányuk 4,5 százalékról 12,1 százalékra gyarapodik.

22. A 60 évesnél idősebbek aránya a roma lakosságon belül, 1991–2021 (%)
The proportion of the age group 60+ within the Roma population by region,
1991–2021 (%)

Területi egység	1991	2001	2011	Alap	Alacsony	Magas
				2021		
Budapest	3,5	4,5	7,7	12,1	12,2	12,2
Közép-Magyarország	3,6	4,5	6,9	10,3	10,5	10,3
Közép-Dunántúl	4,8	4,5	5,8	9,3	8,7	10,0
Nyugat-Dunántúl	5,4	6,4	8,3	12,5	11,9	14,1
Dél-Dunántúl	6,1	7,2	9,7	14,8	14,1	15,0
Észak-Magyarország	5,3	5,6	6,2	8,3	8,3	8,3
Észak-Alföld	5,0	4,8	5,7	7,8	7,1	8,5
Dél-Alföld	4,8	5,0	7,2	9,6	9,2	9,3
Magyarország összesen	5,0	5,4	6,8	9,7	9,4	9,9

A teljes függőségi arány a nem aktív korcsoportok (fiatalok és idősek, esetünkben 0–19 és 60+ évesek) és az aktív korcsoportok (munkavállalási korúak, esetünkben 20–59 évesek) relációját jelzi, azaz az eltartási kötelezettség mértékét. Ez azonban messze nem az egy munkavállalóra jutó valós eltartási teher, hiszen az aktív korosztályokban távolról sem (a roma lakosságban pedig különösen nem) mindenki foglalkoztatott.

A legfontosabb megállapításunk az alábbi, a 23. táblázatot tekintve az, hogy a függőségi arányok a roma népességben *magasak*. Az 1-hez közeli, illetve az azt meghaladó arányok a valamilyen nyomás alatt álló népeiségekre jellemzőek. Ilyen presszió lehet a modernizációs elmaradottság (agrárnépeiségek), de vallási-kulturális sajátosságok is járhatnak hasonló következményekkel. Mindenesetre azt mondhatjuk, hogy a roma lakosság még közel sincs azon a függőségi szinten (0,5–0,6 körül), amely az ún. demográfiai átmenet stádiumában lévő vagy azt éppen lezáró népeiségek sajátja. A roma népesség jövőjének nagy kérdése, hogyan alakulnak ezek az arányok. A gyors csökkenés azt jelen-

tené (az alacsony változat jelez ilyen irányt), hogy az érintettek a potenciális eltartási kötelezettséget a gyermekszám visszafogásával mérséklék. A stagnálás (magas változat) pedig elhúzódóan magas szintű tehervállalást generál, esetleg olyan specifikummal, hogy *egyáltalán nem fog csökkenni a függőségi arány*, hiszen a modern, (első) demográfiai átmenetüket befejezett népességekben is emelkedés mutatkozik, célozva a korábbi magas szintet!

Az láthatjuk a táblázatból, hogy a roma népességre vonatkozó függőségi arány országosan valamelyest csökken, egyes régiókban igencsak számottevően, máshol viszont növekedés látszik. Budapesten és egészében Közép-Magyarországon gyorsul fel olyan mértékben az öregedés, hogy az a függőség emelkedését váltja ki. A Dunántúlon még a csökkenés van napirenden, míg a Dunán innen a magas szinten történő stagnálás. Kirívóan magas és változatlan szintű a függőségi arány Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön.

23. A teljes függőségi arány alakulása a roma lakosságban, 1991–2021
The total dependency ratio within the Roma population by region, 1991–2021

Területi egység	1991	2001	2011	Alap	Alacsony	Magas
				2021		
Budapest	0,80	0,67	0,69	0,73	0,71	0,74
Közép-Magyarország	0,92	0,78	0,78	0,79	0,75	0,83
Közép-Dunántúl	1,26	0,89	0,74	0,74	0,70	0,79
Nyugat-Dunántúl	1,20	0,85	0,73	0,69	0,68	0,73
Dél-Dunántúl	0,92	0,75	0,70	0,72	0,70	0,74
Észak-Magyarország	1,18	1,15	1,17	1,14	1,00	1,28
Észak-Alföld	1,29	1,16	1,13	1,05	0,93	1,19
Dél-Alföld	1,04	0,88	0,84	0,85	0,78	0,91
Magyarország összesen	1,12	0,97	0,93	0,92	0,84	0,99

Végül az öregedési index, vagyis az idősek (60+ évesek) és a fiatalok (0–19 évesek) arányának alakulására hívjuk fel a figyelmet. Az 1990-es évek elején mindegyik régióban 0,1 körüli volt a mutató értéke, vagyis az idősek száma a fiatalokénak 10 százalékát tette ki. Ez 2021-ben országosan 25 százalékosra, Dél-Dunántúlon 55, Nyugat-Dunántúlon 44 százalékosra várható (!) Viharos tempóban közelít az idősek száma a fiatalokéhoz, új dimenziót adva a roma népességen belül az eltartás kérdésének.

A népmozgalom alakulása: természetes szaporodás

A roma népesség – elsősorban a magas gyermekszám és a fiatal korösszetétel hatására – ütemesen növekszik, ennek megfelelően a születésszámok a népességhez viszonyítva magasak. 1996–2000 között becslésünk szerint 68 000 roma gyermek jött világra, ami éves átlagban 13–14 ezer főnek, 3,2 százalékos arálynak felel meg. Emlékeztetőül: Magyarország összlakosságára nézvést a születési arány 1 százalék alatt van.

Várható, hogy a növekvő népességben nem túlságosan nagy mértékű termékenységsökkenés esetén a születésszámok emelkednek, és ez így is van az alapváltozat és a magas változat szerint is. A születésszám a 2010-es évek második felében bizonyosan közelíti a 80 ezer, éves átlagban a 16 ezer főt. A magas változatban az öt év alatti születésszám meghaladja a 90 ezer, évente a 18 ezer főt.

A nagy befogadó régiókban (Budapest, Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl) a bevándorlóktól származó születési többlet (is) növeli az utánpótlást, a kibocsátó Észak-Magyarországon, Észak-Alföldön pedig az átlagosnál jóval magasabb termékenység hoz hasonló eredményt. Csökken viszont a reprodukció Nyugat- és Dél-Dunántúlon, az ok az alacsonyabb gyermekvállalás és a kevésbé fiatal korösszetétel.

Itt jegyezzük meg, hogy ebben a kísérleti előreszámításban azt feltételeztük, hogy a vándorlók azonnal felveszik a fogadó hely jellemzőit. Tehát a magas termékenységű régiókból az alacsonyabb termékenységű régiókba irányuló migráció – az előreszámítások szempontjából – a költözők demográfiai magatartásának átmenet nélküli megváltozásával jár együtt. Országos szinten ez (is) a termékenységsökkenés irányába mutat, legalábbis technikai értelemben, hiszen a feltételezés verifikálása még várat magára.

24. Az élveszületések alakulása a roma lakosságban, 1996–2020
The number of the Roma live-births by region, 1996–2020

Területi egység	1996–2000	2006–2010	Alap	Alacsony	Magas
			2016–2020		
Budapest	6 000	6 900	7 600	6 500	8 700
Közép-Magyarország	10 800	12 600	14 600	12 200	17 100
Közép-Dunántúl	3 000	3 700	3 800	3 400	4 400
Nyugat-Dunántúl	2 600	2 500	2 400	2 300	2 700
Dél-Dunántúl	6 400	6 400	5 900	5 400	6 500
Észak-Magyarország	22 100	23 400	26 600	21 800	31 300
Észak-Alföld	18 600	18 900	19 600	16 400	22 600
Dél-Alföld	4 500	5 200	5 400	4 500	6 200
Magyarország összesen	68 000	72 700	78 300	66 000	90 800

A halálozások száma alacsony, hiszen az idősebb (40 év feletti) népesség, amelyben az elhalálozások zöme bekövetkezik, a roma lakosságban ma még viszonylag kis létszámú. Ennek (előrebecsült) növekedése nyomán azonban – a várható élettartamok emelkedése által fékezve ugyan, de – magasabb lesz az elhunytak száma is. 1996–2000 között összesen 17 500 halálozást (éves átlagban 3500 főt) kalkulálhatunk, és – az élettartam emelkedésétől függően – 20–28 ezerre számíthatunk a 2010-es évek második felében. Az emelkedés minden területi egységben tendencia, a mértékek némileg eltérnek.

A születések és a halálozások eredőjeként jelentős mértékű a természetes szaporodás. 1996–2000 között a roma népesség a születési többletből eredően 50 ezer főt meghaladóan gyarapodott, és ez a mérték az előttünk álló időszakban is irányadó. Eszerint évtizedenként több mint 100 ezer fős a természetes növekedés nagysága. Figyelmet érdemel a magas változat, amely szerint 2016–2020 között a 70 ezer főt közelíti a természetes szaporodás, a lényegében változatlan feltételezett termékenység hatására. A roma népesség annyira fiatal, hogy még erősen csökkenő gyermekszám esetén is fennmarad az évi közel 8 ezer fős gyarapodás.

A területi szinten a természetes szaporodás erősen változó mértékű: csökken a Dunántúlon, növekszik, stagnál a Dunán innen. Egyértelmű viszont, hogy a reprodukció relatíve lassul. A természetes szaporodás arányszáma országosan 26 ezrelékről 11–21 ezrelékre esik vissza. Az alapváltozatban minden területi egység csökkenést mutat. Budapesten csaknem felére zuhan az arányszám, Nyugat-Dunántúlon ennél is alacsonyabbra. Számításaink szerint viszont fennmarad a magas, 20 ezrelék feletti gyarapodás Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön.

A roma népesség arányainak alakulása az összlakosságon belül, 1990-2021

A teljes roma népesség összlakosságon belüli aránya jelenleg 6 százalékos, 2011-re eléri a 6,6 százalékot, 2021-re pedig 7,7–8,0 százalék becsülhető. Ez azt jelenti, hogy az 1990-et követő 30 év folyamán a roma népesség hányada csaknem megkétszereződik.

A népességarányok jelentős területi különbségeket mutatnak. Észak-Magyarország összlakosságán belül már jelenleg is bőven 10% feletti a roma népesség súlya, 2021-ben pedig már a 20 százalékhoz közelít; ugyanakkor a számítások szerint a Közép-Dunántúlon, Nyugat-Dunántúlon, Dél-Alföldön 15 év múlva is 5 százalék alatt marad. 1991-hez képest a legnagyobb emelkedés Budapesten, Pest megyében és a Közép-Dunántúlon figyelhető meg, a rendszerváltozást követő három évtizedben a fővárosban a roma népesség részaránya háromszorosára, Közép-Magyarországon két és félszeresére, Közép-Dunántúlon bő kétszeresére nő.

25. A roma népesség aránya a lakónépességben belül, 1991–2021 (%)
*The proportion of the Roma ethnic group within the actual population
 by region, 1991–2021 (%)*

Területi egység	1991	2001	2006	2011	2021
Budapest	2,0	3,4	4,2	5,0	6,5
Közép-Magyarország	2,2	3,4	4,0	4,7	6,1
Közép-Dunántúl	2,1	2,8	3,2	3,6	4,6
Nyugat-Dunántúl	2,2	2,6	2,8	3,1	3,5
Dél-Dunántúl	6,3	7,3	7,8	8,4	9,4
Észak-Magyarország	9,4	11,6	13,1	14,7	18,1
Észak-Alföld	7,4	8,3	8,9	9,5	10,8
Dél-Alföld	2,5	3,0	3,4	3,7	4,5
Magyarország összesen	4,3	5,4	6,0	6,6	8,0

Mivel a roma népesség korösszetétele fiatal, az összlakosságé viszont lényegesen idősebb, arányuk a fiatalabb életkorokban jóval magasabb, az idősebb életkorokban pedig alacsonyabb, mint az össznépességben.

26. A 0–14 éves roma népesség aránya a megfelelő korú lakónépességben belül, 1991–2021 (%)

The proportion of the persons of Roma ethnicity aged 0–14 within the actual population of the same age by region, 1991–2021 (%)

Területi egység	1991	2001	2006	2011	2021
Budapest	3,4	6,9	8,7	9,7	10,5
Közép-Magyarország	3,9	6,9	8,2	9,1	10,6
Közép-Dunántúl	3,6	5,1	6,0	7,0	8,1
Nyugat-Dunántúl	3,8	5,1	5,4	5,6	5,4
Dél-Dunántúl	9,5	11,7	13,0	13,4	13,3
Észak-Magyarország	16,6	25,1	30,8	35,6	40,5
Észak-Alföld	13,0	17,0	19,6	21,3	22,0
Dél-Alföld	4,5	5,8	6,6	7,6	8,6
Magyarország összesen	7,7	11,1	13,0	14,4	15,6

A 0–14 évesek között a romák aránya országosan 13 százaléknak vehető. Amennyiben az alapváltozat valósul meg (enyhén csökkenő gyermekszám), hányaduk 2021-ig 16 százalék közelébe kúszik, vagyis 1991 és 2021 között a 0–14 éves hazai népességben belül a roma fiatalok aránya kétszeresére emelkedik.

A területi különbségek ebben a vonatkozásban is igen jelentősek. Észak-Magyarországon a nem csökkenő gyermekvállalás következtében a roma

gyermek aránya az 1991. évi 17 százalékról 2006-ig 30 százalék fölé emelkedett, és az alapváltozat szerint elérheti a 40 százalékot is.

A régiók többségében azonban *a roma fiatalok aránynövekedése* a következő időszakban lelassul, egyes helyeken megáll. Tekintettel arra, hogy a fiatalkori arányok – *ceteris paribus* – fokozatosan érvényre juthatnak a teljes életkori szegmensben is, azt mondhatnánk, hogy távlatban a roma népesség aránya a Dunántúlon, Közép-Magyarországon, azon belül Budapesten, Dél-Alföldön 10 százalék körül, Észak-Alföldön 20–25 százalék között alakulhatna, de Észak-Magyarországon akár 40 százalékot is elérhetne.

Összefoglalás

Tanulmányunkban megkíséreltünk átfogó képet adni a nemzetiségi és a teljes (besorolás szerinti) roma népesség *országos és területi* demográfiai jellemzőiről, és a tendenciák vizsgálata alapján előreszámítást készíteni a következő másfél évtizedre megyék, régiók szerinti bontásban.

Mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy a roma népességről szóló adatok *alapvető* hiánya minden ilyen vizsgálatnak gátját képezi. Különösen igaz ez a területi vizsgálatokra. A demográfia módszertani eszköztára ugyan hozzásegít viszonylag részletes becslések elvégzéséhez, de ezek csak korlátozottan helyettesíthetik a valós adatokat. Ennek a körülménynek – bár megállapításaink a magyarországi roma kisebbség demográfiáját érintő minden vizsgálat eredményeivel részlegesen vagy teljesen egybeesnek – bizonytalanságot kell ébresztenie a tanulmány adataival és becsléseivel szemben, és ez így van jól. Célunk annak bemutatása volt, hogy mi következik a rendelkezésre álló információk célirányos vizsgálatából, összevetéséből, a mögöttes folyamatok lehetőség szerinti figyelembevételéből. Eredményeink azonban minden bizonnyal így is erősen közelítő jellegűek.

A hazai cigányság becslésekkel megállapított létszáma az elmúlt 100 esztendőben folyamatosan emelkedett, erősen meghaladva a népesség egészében tapasztalt mértéket. Az 1990-es években a népességen belüli arányuk 4-ről 6 százalékára nőtt. Mindezt az országos szintnek több mint kétszeresét kitevő magas termékenységük biztosítja. Korösszetételük – főként a magas termékenység folytán – igen fiatal, a gyermekkorúak mintegy 40 százalékos arányával.

Ezek az ismérvek még inkább kiemelik azt a tényt, hogy a roma népesség a demográfiai fejlődés más szakaszában van, mint a nem roma népesség. Az előbbi – az első demográfiai átmenet elméletének terminológiáját használva – az ún. átmeneti fázis elején halad. *Még* fiatal a korösszetétele, *még* magas a termékenysége, *még* viszonylag magas a halandósága. Ezekből a jellemzőkből

azt következik, hogy a következő időszakban a résznépesség további jelentős létszámnövekedése várható.

A roma és nem roma népesség jövőbeli alakulásában nagy eltérések várhatók. Ezek hatására minden életkori csoportban megemelkedik a roma kisebbség aránya. Különösen érezhető lesz ez a fiatalok esetében, akik között néhány évtized múlva akár minden hatodik gyermek roma lehet, *rendkívül nagy területi eltérések kialakulása mellett.*

Nyilvánvalónak látszik, hogy a hazai roma kisebbség túljutott a társadalom-kivüliség állapotán. Létszámában megerősödött, ugyanakkor beindultak saját demográfiai-modernizációs folyamatai.

Egyre sürgetőbb feladatnak tűnik olyan hosszú távú politika érvényre juttatása, amely a roma kisebbség minél gyorsabb integrálódását (esetünkben a demográfiai különbségek mérséklődését) eredményezi. *Csak megismételni tudjuk, amit mások már oly sokszor leírtak, elmondtak: az iskolázottságot, a foglalkoztatottságot, a létbiztonságot erősítő, a kirekesztettség állapotának kialakulását kölcsönös erőfeszítésekkel gátló, a létező anomáliákat fokozatosan feloldó hosszú távú politikára van szükség, ami lehetőséget ad a hazai cigányságnak arra, hogy – demográfiai és általános értelemben is – felelősen döntessen a jövőről. Megítélésünk szerint a tanulmányban vázolt területi folyamatok mindennek szükségességét messzemenően alátámasztják.*

IRODALOM

- Gábos András – Tóth István György (2000): A gyermekvállalás támogatásának gazdasági motívumai és hatásai. *Századvég*, 4. sz. 77–114.
- Gyenei Márta (1993): Létminimum alatt – Jajhalom I. *Statisztikai Szemle*, 1993. Január. 16–31.
- Gyenei Márta (1993): Létminimum alatt – Jajhalom II. *Statisztikai Szemle*, 1993. Február. 130–146.
- Gyenei Márta (1998): A 'stratégiai gyerek' *Népszabadság*. 1998. november 14.
- Gyukits György (2003): Gyermekvállalás a nagyvárosi szegénynegyedben élő fiatalok-ró roma nők körében. *Szociológiai Szemle*, 2. sz. 59–83.
- Hablicsek László (1992): *A magyarországi demográfiai átmenet vizsgálata*. KSH NKI Kutatási Jelentések 42. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Hablicsek László (2000): Kísérlet a roma népesség előreszámítására 2050-ig. In Horváth Ágota et al. (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány & Új Mandátum Kiadó, Budapest, 243–276.
- Havas Gábor (1999): A kistelepülések és a cigányok. In Kemény István (szerk.): *A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón*. MTA, Budapest, 163–204.
- Havas Gábor – Kemény István – Kertesi Gábor (1998): A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. *Kritika*, 1998. Március.
- Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona (2002): *Cigány gyerekek az általános iskolában* Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

- Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.) (2000): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány & Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Janky Béla (1998): *Cigányok munkaerő-piaci helyzete a hetvenes, nyolcvanas és a kilencvenes években*. Kézirat.
- Janky Béla (1999a): Lakóhelyváltoztatások a cigányok körében. In Kemény István (szerk.): *A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón*. MTA, Budapest, 175–203.
- Janky Béla (1999b): A cigány nők helyzete. In Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): *A nők helyzete*. Munkaügyi Minisztérium – TÁRKI, Budapest, 217–238.
- Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2004): *Szegénység és depriváció*. KSH Népeségtervezési Intézet, Műhelytanulmányok 4. Budapest.
- Kemény István (1972): *Az alacsony jövedelmű népesség életkörülményei Magyarországon*. Kézirat. Budapest.
- Kemény István (1974): A magyarországi cigány lakosság. *Valóság*. 1974. január 63–72.
- Kemény István (1975): A budapesti cigányokról. *Budapest 1975*. 5. szám.
- Kemény István (szerk.) (1976): *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest.
- Kemény István (1996): A romák és az iskola. *Educatio* 1996. Tavasz.
- Kemény István (1997): A magyarországi roma (cigány) népességről. *Magyar Tudomány*, 6. sz. 641–655.
- Kemény István (1999b): Tennivalók a cigányok/romák ügyében. In Kemény István (szerk.): *A cigányok Magyarországon*. MTA, Budapest, 229–256.
- Kemény István (szerk.) (2000a): *A magyarországi romák*. Press Publica, Budapest.
- Kemény István (2000b): Foglalkoztatás, munka, munkanélküliség. In Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon*. EÖKP, Budapest, 25–31.
- Kemény István (2003): A munkaerőpiaci és a jövedelmi helyzet változásai. A települési és a lakásviszonyok változásai. In Kállai Ernő – Törzsök Erika (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2002*. EÖKK, Budapest, 35–43.
- Kemény István (2003): Válság után. Szegények, munkanélküliek, cigányok, versenyképtelenek. *Esély*, 2. sz. 66–74.
- Kemény István – Janky Béla (2003a): A cigány nemzetiségi adatokról. *Kisebbségkutatás*, 2. sz., 309–315.
- Kemény István – Janky Béla (2003b): A 2003. évi cigány felmérésről. – Népesedési, nyelvhasználati és nemzetiségi adatok. *Beszélő*, 2003. Október, 64–76.
- Kemény István – Janky Béla (2003c): A cigányok foglalkoztatottságáról és jövedelmi viszonyairól. *Esély*, 6. sz. 58–73.
- Kertesi Gábor (1995b): Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. *Esély*, 4. sz. 19–63.
- Kertesi Gábor (1998): Az empirikus cigánykutatások lehetőségéről. *Replika*, 29.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (1996): *Cigányok és iskola*. *Educatio Füzetek* 3. Budapest.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (1998): *A cigány népesség Magyarországon*. Socio-typo, Budapest.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (1999): A cigány népesség lélekszáma Magyarországon a kilencvenes évek elején. In Kemény István (szerk.) *A cigányok Magyarországon*. MTA, Budapest. 45–72.

- Kocsis Károly – Kovács Zoltán (1991): *A magyarországi cigány népesség társadalom földrajza*. MTA–PTI, Budapest.
- Ladányi János – Szelényi Iván (1997b): Ki a cigány? *Kritika*, 1997. December.
- Ladányi János – Szelényi Iván (1998a): Az etnikai besorolás objektivitásáról. *Kritika*, 1998. Március.
- Ladányi János – Szelényi Iván (1998b): Még egyszer az etnikai besorolás objektivitásáról. *Replika*, 30.
- Ladányi János – Szelényi Iván (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Napvilág, Budapest.
- Liskó Ilona (2002): *Cigány tanulók a középfokú iskolákban*. Oktatókutató Intézet, Budapest.
- A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei*. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam. IX. kötet. 1895.
- Népszámlálás. A magát roma (cigány) nemzetiségűnek vallók statisztikai adatai: népesség, iskolázottság, gazdasági aktivitás és inaktivitás, 1980, 1990, 2001 (adatfeldolgozás).
- Spéder Zsolt (szerk.) (2002): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet*. Gyorsjelentés. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Szalai Júlia (2000): Az elismerés politikája és a cigánykérdés. In Horváth Ágota et al. (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány & Új Mandátum Kiadó, Budapest, 531–572.

Tárgyszavak:

Etnikum
Népesség-előreszámítás
Népességstruktúra
Regionális demográfia

**EXPERIMENTAL CALCULATIONS FOR THE SPATIAL
CHARACTERISTICS OF THE ROMA POPULATION AND ITS
PROJECTION TILL 2021**

Abstract

The paper tries to give a general picture on the countrywide and regional demographic conditions of the Roma ethnic group (on the basis of the self-classification used by the population censuses and according to the classification of the different Roma surveys). Having analysed the tendencies, the author made a projection for the next fifteen years by county and region.

The lack of data on the Roma population does not make a detailed analysis possible. It is particularly true for their regional demographic conditions. Though

the methodology of the demography offers the possibility of relatively reliable estimations but these can substitute for the real data but to some extent. The author aimed at demonstrating the results of a thorough analysis and comparison of the data being at our disposal considering, as much as it was possible, the population development proceeding in the background. In spite of this thorough analysis, in all probability the result is only a rough estimate.

The estimated size of the Roma (gypsy) population continuously increased in Hungary in the last hundred years, well above the average growth rate of the total Hungarian population. In the 1990s their proportion in the total population grew from 4% to 6%. That growth has been caused by their high fertility which is about twice as high as the country average. Their age structure – first of all because of their high fertility – is very young, the proportion of the children is about 40% within the Roma population.

These characteristics emphasise the fact to a greater extent that the Roma population is in another phase of the demographic development than the non-Roma population. The former one – using the terminology of the first demographic transition – is at the beginning of the so-called transitional phase. It has still a young age structure, high fertility, and relatively high mortality. As a consequence of these facts a further significant growth of the examined sub-population is to be expected in the next period.

The Roma and non-Roma population development may significantly diverge in the future. In consequence of this the proportion of the Roma minority will rise in all age groups. That rise will be particularly spectacular in the young age groups, where in some decades it might as well be possible that every sixth child will be a Roma while very strong regional differences are to develop in this respect.